

The Pedagogic and Instructive Use of Art in Primary School: The Case of Shadow Puppet Theatre

Η διδακτική αξιοποίηση της τέχνης στο Δημοτικό Σχολείο:

Η περίπτωση του Θεάτρου Σκιών

Antonios Vassiliou¹
Αντώνιος Βασιλείου¹

DOI: 10.6007/MAJESS/v4-i2/2434

URL: <http://dx.doi.org/10.6007/MAJESS/v4-i2/2434>

Abstract

The present study focuses on the pedagogic and instructive use of art and more specifically of the Shadow Puppet Theatre in Primary School. Initially, we briefly present the objectives of education – those who concern the popular tradition, the art and the promotion of culture as these are formulated in Act 1566 of 1985. Furthermore, we discuss modern methods of teaching that are included in various institutional texts, which concern the above school level, such as the Cross Thematic Curriculum Framework (D.E.P.P.S.) and the “Analytic Curricoulae” (A.P.S.). Several approaches are also presented regarding the particularities of this form of drama and the advantages and disadvantages in regard to its introduction in the educational process. Then, the possibility of integration of Shadow Puppet Theatre in the teaching of various instructive subjects of Primary School is discussed, while presenting evidence for its presence in the textbooks which are taught today in Primary Education. Finally, instructive proposals are presented on the use of this form of drama - in the frame of Cross Thematic Approach of Education - for almost all subjects taught in Primary School. In conclusion, the study of all the above mentioned elements leads to the ascertainment that the Shadow Puppet Theatre can be instrumental in the enrichment and modernisation of teaching and general educational process at school.

Key words: Primary/Elementary School, Shadow Puppet Theatre, Audiovisual Literacy, Cross Thematic Curriculum Framework

Bionotes

¹ **Antonios Vassiliou** is a teacher of Primary Education. He has studied pedagogy at the Pedagogic Department of Primary Education of Ioannina University and has a post-graduate diploma from Didaskalio of Primary Education of the same university. He has also been specialised in the Therapeutic Special Education in the Athens Mental Health Center. Furthermore, he has studied History at the Department of History and Archeology of the Philosophical Faculty of Athens University and has obtained a Masters Degree on Teaching of Greek as a Second (Foreign) Language in the Philosophical Faculty of same university. Finally, he holds a PhD from the University of Western Macedonia and has published two books and several articles in scientific journals.

Εισαγωγή

Ορισμένοι από τους γενικότερους στόχους της εκπαίδευσης, όπως αυτοί διατυπώνονται στο άρθρο 1, § 1 του Νόμου 1566/85, είναι –μεταξύ άλλων- η ανάδειξη των αξιών της λαϊκής μας παράδοσης, η κατανόηση της σημασίας της τέχνης και η διαφύλαξη καθώς και η προαγωγή του πολιτισμού μας. Στο ίδιο πνεύμα κινούνται το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) καθώς και τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.), τα οποία εφαρμόζονται σήμερα στην εκπαίδευση. Για παράδειγμα στην εισαγωγή του Γενικού Μέρους του Δ.Ε.Π.Π.Σ. διαβάζουμε τα εξής: «*Θεωρείται αναγκαία η καλλιέργεια της συνείδησης του ευρωπαϊού πολίτη με την ταυτόχρονη διατήρηση της εθνικής μας ταυτότητας και της πολιτισμικής μας αυτογνωσίας*». Αυτά σε πολύ γενικές γραμμές όσον αφορά την αποστολή του σχολείου σχετικά με την προαγωγή του πολιτισμού, τη διάσωση και τη διάδοση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς.

Απ' την άλλη, αναφορικά με τη διδακτική πράξη και συγκεκριμένα με τα μοντέλα (μορφές) διδασκαλίας των διάφορων διδακτικών αντικειμένων στο σχολείο, στα δύο παραπάνω κείμενα (Δ.Ε.Π.Π.Σ. και Α.Π.Σ.) προτείνεται η διαθεματική / διεπιστημονική προσέγγιση, η οποία δίνει τη δυνατότητα στον μαθητή να συγκροτήσει με ολιστικό τρόπο (γνωστικά, συναισθηματικά, αισθητικά, στοχαστικά κ.λπ.) ένα ενιαίο σύνολο γνώσεων και δεξιοτήτων κι έτσι να διαμορφώσει την προσωπική του άποψη σχετικά με τα θέματα των διάφορων επιστημών, τη μεταξύ τους σύνδεση καθώς και τη σύνδεσή τους με την καθημερινή του ζωή. Προτείνονται επίσης διδακτικές μέθοδοι ενεργητικής απόκτησης της γνώσης μέσα από διαθεματικές δραστηριότητες και σχέδια εργασίας που έχουν ως στόχο την ποιοτική αναβάθμιση του προσφερόμενου εκπαιδευτικού έργου, προάγουν τη συλλογική προσπάθεια των μαθητών, αναπτύσσουν την κριτική τους σκέψη και παράλληλα παρέχουν στον εκπαιδευτικό πρωτοβουλία και ευελιξία, ώστε να είναι σε θέση να εκσυγχρονίζει και να επικαιροποιεί το περιεχόμενο και τη μεθοδολογία της διδασκαλίας του (Χατζηδήμου, 2011: 31-41).

Όλα τα παραπάνω (σκοποί και στόχοι) τόσο σε πολιτισμικό και παιδαγωγικό επίπεδο όσο και σε διδακτικό θεωρούμε ότι εξυπηρετούνται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο μέσα από την αξιοποίηση της τέχνης στο σχολείο και ειδικότερα του Θεάτρου Σκιών για το οποίο γίνεται λόγος στο παρόν άρθρο. Η συγκεκριμένη μορφή τέχνης, όπως θα φανεί και στη συνέχεια, από τη μια προάγει την πολιτιστική μας κληρονομιά, κάτι που αποτελεί ζητούμενο στη σημερινή πολυπολιτισμική πραγματικότητα, κι από την άλλη μέσα από πληθώρα οπτικοακουστικών ερεθισμάτων συμβάλλει, μεταξύ των άλλων, στην αναβάθμιση της εκπαιδευτικής πράξης, στην καλλιέργεια της κριτικής και δημιουργικής σκέψης των μαθητών καθώς και στην ανάπτυξη πνεύματος συνεργασίας και συλλογικότητας μεταξύ τους. Θεωρούμε, επομένως, πολύ σημαντική και καινοτόμα εκπαιδευτική δραστηριότητα την αξιοποίηση της συγκεκριμένης μορφής θεατρικής τέχνης στο σχολείο, για την οποία θα μιλήσουμε αναλυτικά στη συνέχεια. Πριν όμως από αυτό θα παρουσιαστούν κάποιες απόψεις και προβληματισμοί που έχουν διατυπωθεί αναφορικά με την εισαγωγή της στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Η ιδιαιτερότητα του Θεάτρου Σκιών και η εισαγωγή του στην εκπαιδευτική διαδικασία

Αποτελεί πραγματικότητα η διαπίστωση ότι η εκπαιδευτική διαδικασία στηρίχθηκε κατά το παρελθόν -αλλά ακόμη και σήμερα σε ένα μεγάλο βαθμό στηρίζεται- στον προφορικό και τον γραπτό λόγο και στόχευε κυρίως στην απόκτηση και τη συσώρευση γνώσεων από πλευράς των

μαθητών. Το σχολείο, δηλαδή, εστίασε κατά το παρελθόν στις κλασικές μορφές προφορικότητας και εγγραμματοσύνης, όπου ο προφορικός και ο γραπτός λόγος -όπως ήδη αναφέρθηκε- είχαν κυρίαρχη θέση στην εκπαιδευτική διαδικασία. Οι σημερινές ανάγκες των μαθητών όμως, οι οποίοι καλούνται να ζήσουν στην εποχή της οπτικοακουστικής πληροφορίας, επιβάλλουν στο Νέο Σχολείο να δώσει βαρύτητα σε έναν πιο σύνθετο εγγραμματοισμό, στο πλαίσιο του οποίου θα καλλιεργείται η ικανότητά τους να αναλύουν και να χρησιμοποιούν οπτικοακουστικά κείμενα και να συνειδητοποιούν το εκφραστικό δυναμικό αυτών των κειμένων. Επιβάλλεται λοιπόν το σχολείο να προωθήσει έναν οπτικοακουστικό εγγραμματοισμό (audiovisual literacy) των μαθητών (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο/Μείζον Πρόγραμμα Επιμόρφωσης, 2011, τόμος Α': 72). Ένας σημαντικός τρόπος για την επίτευξη του παραπάνω στόχου είναι οι μαθητές να ασχολούνται στο σχολείο κυρίως με πολυτροπικά έργα, δηλαδή με έργα που συνδυάζουν διαφορετικά συστήματα επικοινωνίας και στα οποία διαπλέκονται η εικόνα, ο ήχος, ο γραπτός και προφορικός λόγος κ.λπ. Θεωρούμε ότι για την επίτευξη του παραπάνω στόχου σημαντικός είναι ο ρόλος του Θεάτρου Σκιών με την εισαγωγή του στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Μέσα από το Θέατρο Σκιών, αλλά και γενικότερα μέσα από την τέχνη (Μέγα, 2011: 50), ο μαθητής σε επίπεδο στάσεων και αυτογνωσίας γνωρίζει τον «Άλλον» (το διαφορετικό) κάτι που αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για να τον σεβαστεί, μπαίνει στη θέση του «Άλλου», αποκτά δηλαδή ενσυναίσθηση, γνωρίζει την ίδια τη ζωή και δομεί το σύστημα αξιών του μέσα από τη ζωή του «Άλλου», προσαρμόζεται ευκολότερα στην κοινωνική πραγματικότητα και κατανοεί την πολυπλοκότητα των φαινομένων της, κατανοεί τον εαυτό του και συνειδητοποιεί τις ανάγκες του. Επίσης σε γνωστικό επίπεδο και σε επίπεδο ικανοτήτων, ο μαθητής καλλιεργεί τη στοχαστική ικανότητα και τη δημιουργική του σκέψη (ερμηνεία συμβόλων, αναγνώριση σχέσεων, διατύπωση άποψης και πρωτότυπων ιδεών), αναπτύσσει ερευνητική διάθεση, αντιλαμβάνεται τις συνδέσεις που διέπουν τα διάφορα γνωστικά αντικείμενα, τα οποία διδάσκονται στο σχολείο (διαθεματική προσέγγιση της γνώσης), ενδυναμώνει την παρατήρηση, ενισχύει τις γνώσεις του και εξελίσσει την αισθητική του αντίληψη.

Το Θέατρο Σκιών επομένως ως παιδαγωγικό μέσο προσφέρει στα παιδιά πολλά και χρήσιμα ερεθίσματα τόσο σε ψυχοσυναισθηματικό όσο και σε νοητικό επίπεδο. Η εισαγωγή του στην εκπαιδευτική διαδικασία εμπλέκει το παιδί/μαθητή τόσο νοητικά όσο και συγκινησιακά, σωματικά, γλωσσικά και κοινωνικά (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο/Μείζον Πρόγραμμα Επιμόρφωσης, τόμος Α': 89). Είναι γενικά αποδεκτό μάλιστα πως η γνώση, το συναίσθημα, η επιστήμη και η ψυχική καλλιέργεια βρίσκονται σε αλληλεπιδραστική, δυναμική και συμπληρωματική σχέση. Σε αντίθεση με τα παραπάνω στο παραδοσιακό σχολείο κατά κανόνα καλλιεργείται η νόηση και παραμελούνται η ψυχή και το σώμα του παιδιού με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την εξέλιξή του (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο/Μείζον Πρόγραμμα Επιμόρφωσης, τόμος Β': 46-47).

Μέσα από το Θέατρο Σκιών το παιδί βιώνει τον χώρο του φανταστικού, του συμβολικού και του πραγματικού, απαραίτητα στοιχεία για την ολοκληρωμένη ανάπτυξή του. Μέσα από την εικονική πραγματικότητα που επίσης βιώνει, παρακολουθώντας μια παράσταση της συγκεκριμένης μορφής θεατρικής τέχνης, αναπτύσσει διάφορους αμυντικούς μηχανισμούς, όπως η ενσυναίσθηση -η οποία ήδη αναφέρθηκε- ταύτιση, η αναπλήρωση, η μετάθεση, η μεταφορά κ.λπ. Επίσης μέσα από τη γρήγορη εναλλαγή αντίθετων συναισθημάτων που νιώθει, όπως φόβος-τόλμη, λύπη-χαρά κ.λπ., το παιδί αυξάνει τη συγκινησιακή του ένταση. Μέσα από την εναλλαγή του πραγματικού με το μαγικό/υπερφυσικό στοιχείο το παιδί ξεφεύγει από την καθημερινή πραγματικότητα και μεταβαίνει σε έναν μαγικό κόσμο, ικανοποιώντας έτσι μια

ανθρώπινη ανάγκη η οποία είναι συνυφασμένη με την αναζήτηση της αλήθειας. Τέλος, μέσα από την ταύτισή του με τους ήρωες το παιδί αφομοιώνει τους κοινωνικούς κανόνες και τους κώδικες, τη νοοτροπία και την ηθοτροπία του κοινωνικού συνόλου, τις αξίες, τις απαγορεύσεις, τα ιδανικά και γενικότερα τη δομή και τη λειτουργία της κοινωνίας (Αλκηστις, 1999: 111-112). Όλα τα παραπάνω στοιχεία που συνυπάρχουν με το Θέατρο Σκιών είναι επομένως απαραίτητα και ιδιαίτερα χρήσιμα στη διαπαιδαγώγηση των μαθητών.

Μέχρι σήμερα έχουν γίνει από την πολιτεία κάποιες προσπάθειες για την εισαγωγή του Θεάτρου Σκιών στην εκπαίδευση μέσω διάφορων προγραμμάτων. Μία από τις πρώτες και η σημαντικότερη κατά τη γνώμη μας είναι αυτή του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, η οποία έγινε σε σύμπραξη με το Υπουργείο Πολιτισμού. Η συγκεκριμένη δράση πραγματοποιήθηκε το 1996 από το Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης (Μ.Ε.Λ.Τ.) και υπαγόταν στο πρόγραμμα «Μελίνα». Στο πλαίσιο αυτού του προγράμματος είχε δημιουργηθεί ένας φάκελος με τίτλο «Καλησπέρα σας πέρα για πέρα: Η παράσταση αρχίζει», ο οποίος περιλάμβανε εκπαιδευτικό υλικό σχετικό με το Θέατρο Σκιών. Ο παραπάνω φάκελος δανειζόταν σε εκπαιδευτικούς και σχολεία με σκοπό την εκπόνηση σχετικών προγραμμάτων. Απ' όλα τα παραπάνω φαίνεται, πιστεύουμε, πολύ καθαρά η σημασία της συγκεκριμένης μορφή λαϊκής θεατρικής τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Ωστόσο θα πρέπει εδώ να αναφερθεί ότι έχουν διατυπωθεί και κάποιες αντίθετες απόψεις αναφορικά με την εισαγωγή του Θεάτρου Σκιών στην εκπαίδευση. Συγκεκριμένα έχει υποστηριχθεί πως αυτή η μορφή θεατρικής τέχνης με τον γνωστό τυποποιημένο θίασό της, όπου υπάρχουν χαρακτήρες από διαφορετικές εθνότητες (Εβραίος, Αλβανός / Βεληγκέκας, Έλληνες, Τούρκοι κ.λπ.) οι οποίοι συχνά αντιμετωπίζονται μεταξύ τους με έχθρα και ρατσισμό, δεν έχει θέση στη σημερινή σχολική πολυπολιτισμική πραγματικότητα. Υποστηρίζεται μάλιστα ότι το σχολικό Θέατρο Σκιών, το οποίο αναμφισβήτητα έχει θέση στην εκπαίδευση, θα πρέπει να ξεφύγει από τον Καραγκιόζη και τον τυποποιημένο θίασό του με τα χαρακτηριστικά που περιγράφηκαν παραπάνω κι ότι θα πρέπει να εξελιχθεί σε ένα παιδαγωγικό μέσο που θα ενώνει τους μαθητές και θα συμβάλλει στο κλίμα το οποίο είναι απαραίτητο να διέπει το σύγχρονο πολυπολιτισμικό σχολείο (Γαλάνης, 2012: 129-135).

Έχει υποστηριχθεί επίσης η άποψη (Αγραφιώτης, χ.χ.: 1-9) πως το Θέατρο Σκιών μπορεί να προσφέρει σημαντικές υπηρεσίες στον χώρο της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης με την παρουσίαση έργων σχετικών με τη μετανάστευση. Υπάρχουν μάλιστα έργα, όπως «Ο Καραγκιόζης στο Καστιγγάρι», τα οποία πραγματεύονται το θέμα της μετανάστευσης των Ελλήνων στην Αμερική κατά τις αρχές του 20ού αιώνα και τα προβλήματα που αντιμετώπισαν εκεί.² Είναι γεγονός πως τέτοια έργα μπορούν να βοηθήσουν προς μια πιο ανθρώπινη αντιμετώπιση των σημερινών μεταναστών στον ελλαδικό χώρο από τους Έλληνες, αναλογιζόμενοι οι τελευταίοι τις παρόμοιες καταστάσεις που βίωσαν οι συμπατριώτες μας τον 20ό αιώνα κατά την μετανάστευσή τους στην Αμερική αλλά και στους άλλους μεταναστευτικούς προορισμούς. Προτείνεται όμως η αναζήτηση νέων σεναριακών ιδεών για την αξιοποίηση της συγκεκριμένης μορφής θεατρικής τέχνης στον χώρο της Διαπολιτισμικής Αγωγής, οι οποίες δεν μπορούν να προέρχονται από τον παραδοσιακό Καραγκιόζη, όπου κυριαρχεί –όπως ήδη

² Το έργο αυτό ανήκει στον καραγκιοζοπαίχτη Ντίνο Θεοδωρόπουλο από την Πάτρα, ηχογραφήθηκε από τον τελευταίο στη Νέα Υόρκη το 1927 και αναφέρεται με κωμικό τρόπο στις δυσκολίες και τις περιπέτειες που αντιμετώπιζαν οι μετανάστες στο νησί Castle Garden (Καστιγγάρι), το οποίο αποτελούσε χώρο υποδοχής και ελέγχου τους από τις αμερικανικές αρχές.

αναφέρθηκε- το εθνικό στοιχείο και η σύγκρουση κατακτητών / κατακτημένων (Ελλήνων και Τούρκων) καθώς και η αντιπαλότητα μεταξύ των διάφορων εθνοτικών ομάδων της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Πράγματι σε αρκετές παραστάσεις του ελληνικού Θεάτρου Σκιών, το οποίο έχει λάβει έναν ιδιαίτερο εθνικό χαρακτήρα σε αντίθεση με τον πρόγονό του το οθωμανικό που χαρακτηριζόταν για την πολυπολιτισμικότητά του, υπάρχουν κάποιοι ήρωες που προβάλλονται με ιδιαίτερα αρνητικό τρόπο. Αυτό αφορά –όπως ήδη αναφέρθηκε- τόσο αυτούς που προέρχονται από διάφορες εθνότητες, π.χ. Εβραίος, Αλβανός / Βεληγκέκας, Τούρκος / Πασάς κ.λπ., όσο και αυτούς οι οποίοι παρουσιάζουν κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, π.χ. γεωγραφική προέλευση (σιορ Διονύσιος), σωματικά ελαττώματα (Μορφονιός), κοινωνική προέλευση (Σταύρακας), γλωσσικό ιδίωμα (μπαρμπα-Γιώργος) κ.λπ. Όλα τα παραπάνω στοιχεία όμως θεωρούμε ότι αποτελούν μέρος της σάτιρας και του σαρκασμού –ο οποίος πολλές φορές φτάνει στα όρια του αυτοσαρκασμού όσον αφορά τον ίδιο τον Καραγκιόζη- και αποτελούν αναπόσπαστο στοιχείο της συγκεκριμένης μορφής θεατρικής τέχνης. Επομένως οποιαδήποτε προσπάθεια αφαίρεσης όλων αυτών των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων που απέκτησε το Θέατρο Σκιών κατά την ιστορική του διαδρομή στον χρόνο θα το μετέτρεπαν σε ένα αποστεωμένο θέαμα το οποίο έχει χάσει τη δυναμική του και δεν έχει πλέον να πει τίποτε απολύτως στους θεατές του και πολύ περισσότερο στα παιδιά.

Όσον αφορά την αντιπαλότητα (ενίοτε και την εχθρότητα) που παρατηρείται στερεοτυπικά ανάμεσα σε κάποιους χαρακτήρες του Θεάτρου Σκιών, αυτή αντανακλά την πολυπολιτισμική οθωμανική κοινωνία στην οποία κυρίως δημιουργήθηκε, όπου υπήρχαν πολλά προβλήματα συνύπαρξης και συμβίωσης -μεταξύ των διάφορων εθνοτικών ομάδων- αλλά και καταπίεσης. Όμως σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να κρίνουμε και να ερμηνεύουμε –πολύ περισσότερο να λογοκρίνουμε- με τα κριτήρια της πολυπολιτισμικότητας και του σεβασμού της ετερότητας, τα οποία πράγματι πρέπει σήμερα να κυριαρχούν στην κοινωνία μας και ιδιαίτερα στο σχολείο, διάφορα γεγονότα καθώς και κοινωνικές και ιστορικές καταστάσεις του παρελθόντος. Πολύ περισσότερο δε πιστεύουμε ότι σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί ή δεν πρέπει να συμβάλει η ύπαρξη των παραπάνω καταστάσεων στην ξενοφοβία και τον ρατσισμό.

Θεωρούμε επομένως ότι με την κατάλληλη παιδαγωγική, ιστορική και κοινωνιολογική προσέγγιση οι παραπάνω καταστάσεις μπορούν να συμβάλουν στην ανάδειξη των πολυπολιτισμικών κοινωνιών, φυσικά με τα προβλήματα συνύπαρξης που αυτές πολλές φορές αντιμετωπίζουν. Σε καμιά περίπτωση όμως δεν πρέπει να εξοβελιστούν από το σχολικό Θέατρο Σκιών, γιατί διαφορετικά θα το μετέτρεπαν σε μια ανούσια μορφή θεατρικής τέχνης. Το Θέατρο Σκιών λοιπόν μπορεί να κρίνει, να επικρίνει και ενίοτε να κατακρίνει δεν έχει όμως να λογοκρίνει ή να φοβηθεί τίποτε. Φρονούμε, τέλος, ότι είναι απολύτως κατάλληλο και παιδαγωγικά χρήσιμο στην εκπαιδευτική διαδικασία έτσι όπως ακριβώς είναι σήμερα, κινούμενο βέβαια σε κάποια κόσμια πλαίσια, τα οποία ούτως ή άλλως διαθέτει το σύγχρονο ελληνικό Θέατρο Σκιών.

Η ένταξη του Θεάτρου Σκιών στη διδασκαλία

Όπως φάνηκε από όσα προαναφέρθηκαν –και όπως θα φανεί στη συνέχεια- η ένταξη του Θεάτρου Σκιών στην εκπαίδευση έχει πολλά να προσφέρει στους μαθητές τόσο σε παιδαγωγικό, ψυχοσυναισθηματικό και νοητικό επίπεδο όσο και σε ψυχαγωγικό. Όσον αφορά όμως τη διδασκαλία των διάφορων γνωστικών αντικειμένων (μαθημάτων) των Α.Π.Σ. θα πρέπει να αναφερθεί ότι είναι αυτονόητο πως αυτή η μορφή θεατρικής τέχνης σε καμιά περίπτωση δεν

έχει δημιουργηθεί για να υπηρετήσει διδακτικούς σκοπούς συγκεκριμένων μαθημάτων ή ενότητων διδακτικής ύλης του σχολείου. Εξάλλου οι Τέχνες, όπως και οι Επιστήμες, δεν διαθέτουν από μόνες τους παιδαγωγικό χαρακτήρα. Αποκτούν τέτοια διάσταση από τη στιγμή που οι παιδαγωγοί δημιουργούν σχέσεις και εκφραστικά διάκενα μεταξύ αυτών και των μαθητών τους με σκοπό την ενεργό και βιωματική μέθεξη των τελευταίων (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο/Μείζον Πρόγραμμα Επιμόρφωσης, τόμος Β': 46). Η ένταξη επομένως και η αξιοποίηση του Θεάτρου Σκιών σε αυτόν τον τομέα της εκπαιδευτικής διαδικασίας είναι ένα ζητούμενο στο οποίο πρωταρχικό ρόλο έχει ο/η εκπαιδευτικός και η ικανότητά του/της να μετασχηματίζει τη διδασκαλία από μια τυπική διαδικασία μετάδοσης γνώσεων στους μαθητές σε μια διαδικασία δημιουργική, όπου οι τελευταίοι από απλοί παρατηρητές γίνονται συμμετοχοί και συνδημιουργοί της.

Είδαμε παραπάνω ότι η πολιτεία μέσω διάφορων νόμων (π.χ. 1566/85), προγραμμάτων (π.χ. Δ.Ε.Π.Π.Σ., Α.Π.Σ.) κ.λπ. προβλέπει την κατανόηση από τους μαθητές της σημασίας της τέχνης με την ένταξή της στο σχολείο καθώς και τη διαφύλαξη και την προαγωγή του πολιτισμού μας. Πριν όμως μιλήσουμε για την ένταξη του Θεάτρου Σκιών στη διδασκαλία, ας δούμε μέσα από τα διδακτικά εγχειρίδια –τα οποία αποτελούν εφαρμογή των παραπάνω προθέσεων της πολιτείας- κατά πόσο έρχεται σε επαφή ο μαθητής στο σχολείο με το Θέατρο Σκιών, το οποίο αναμφισβήτητα αποτελεί μια αυθεντική μορφή λαϊκής τέχνης και μια σημαντική έκφανση του πολιτισμού μας.

Εκ των προτέρων θα πρέπει να παραδεχτούμε ότι οι αναφορές των διδακτικών εγχειριδίων του Δημοτικού Σχολείου στο Θέατρο Σκιών είναι ποσοτικά σχετικά λίγες, αλλά σε κάποια από αυτά είναι ποιοτικά σε αρκετά ικανοποιητικό επίπεδο. Συγκεκριμένα στην τρίτη ενότητα (σελίδες 45-55) του πρώτου τεύχους του βιβλίου για την ελληνική γλώσσα της Πρώτης τάξης (Βιβλίο Μαθητή), η οποία έχει τον τίτλο «Μια παράσταση στην πλατεία», υπάρχουν τέσσερα κείμενα που αναφέρονται στο Θέατρο Σκιών. Τα κείμενα αυτά έχουν τους τίτλους «Θέατρο Σκιών», «Μύτη σαν σαλάμι», «Μήλα και καμήλα» και «Ένα λεμόνι με φτερά». Στις οδηγίες/προτάσεις για τη διδασκαλία της συγκεκριμένης ενότητας, που έχουν περιλάβει στο Βιβλίο του Δασκάλου (2006: 43-44) οι συγγραφείς, μεταξύ άλλων προτείνεται να οργανωθεί μια διαθεματική δραστηριότητα με θέμα τον Καραγκιόζη, να διαβαστούν από τον/την εκπαιδευτικό στην τάξη αποσπάσματα από έργα του ελληνικού Θεάτρου Σκιών, να γίνει συζήτηση για τους ήρωες, τους χαρακτήρες τους, τα χαρακτηριστικά τους και τον τρόπο της ομιλίας τού καθενός, να δοθούν στους μαθητές εικόνες και φιγούρες των ηρώων, να οργανωθεί από την τάξη –εάν είναι εφικτό- επίσκεψη σε ένα μουσείο, όπου βρίσκονται εκθέματα σχετικά με το Θέατρο Σκιών, να κληθεί ένας καραγκιοζοπαιχτής να δώσει παράσταση στο σχολείο και να μιλήσει για τη δουλειά του, να πειραματιστούν οι μαθητές χρησιμοποιώντας έναν φακό κι ένα σεντόνι με το φως και τη σκιά, να δημιουργήσουν ένα δικό τους έργο όπου ο/η εκπαιδευτικός θα καταγράψει τους διαλόγους, να φτιάξουν οι μαθητές φιγούρες και σκηνικά, να ετοιμάσουν αφίσα για την παράσταση, να γράψουν προσκλήσεις κ.λπ. Ακόμη προτείνεται να επεξεργαστούν εισαγωγικά οι μαθητές το κείμενο «Ο Μέγας Αλέξανδρος και το καταραμένο φίδι», το οποίο αποτελεί απομαγνητοφωνημένο απόσπασμα από ομώνυμο έργο του Ευγένιου Σπαθάρη, που υπάρχει στο Ανθολόγιο που διδάσκεται στη συγκεκριμένη τάξη. Τέλος, σε οπτικό δίσκο (cd) με τίτλο «Λάχανα και χάχανα», ο οποίος περιέχει 24 τραγούδια από αντίστοιχα κείμενα του διδακτικού εγχειριδίου της Γλώσσας, περιλαμβάνεται μια μικρή παράσταση από τον Ευγένιο Σπαθάρη, που στηρίζεται σε κείμενο του εγχειριδίου και στην οποία απαγγέλει και τραγουδά ο αείμνηστος

καραγκιοζοπαίχτης με τη συνοδεία παιδικής χορωδίας.³

Στην Πρώτη τάξη, επίσης, στο βιβλίο «Μελέτη Περιβάλλοντος Α΄ Δημοτικού» και συγκεκριμένα στη σελίδα 117 υπάρχει μια εικαστική σύνθεση (αφίσα) στην οποία, μεταξύ άλλων εικόνων που αφορούν διάφορες πολιτιστικές δραστηριότητες, υπάρχει μια εικόνα του Καραγκιόζη, η οποία φυσικά παραπέμπει στο Θέατρο Σκιών. Μάλιστα κάτω από την αφίσα υπάρχει μια εργασία στην οποία οι μαθητές καλούνται να πουν ποια πολιτιστική δραστηριότητα προτιμούν από όσες εικονίζονται. Είναι σαφές ότι και με αυτή την ευκαιρία ο/η εκπαιδευτικός έχει τη δυνατότητα να μιλήσει για τη συγκεκριμένη μορφή θεατρικής τέχνης στους μαθητές του.

Επόμενη αναφορά στο Θέατρο Σκιών σε διδακτικό εγχειρίδιο του Δημοτικού Σχολείου έχουμε στο τρίτο τεύχος του βιβλίου της Γλώσσας της Τρίτης τάξης (Βιβλίο Μαθητή), το οποίο έχει τον τίτλο «Τα απίθανα μολύβια». Συγκεκριμένα στις σελίδες 44-45 του βιβλίου αυτού υπάρχει ένα απομαγνητοφωνημένο απόσπασμα από την παράσταση του Ευγένιου Σπαθάρη «Ο Καραγκιόζης φούρναρης». Το έργο αυτό εντάσσεται στη γενικότερη ενότητα με τίτλο «Του κόσμου το ψωμί». Επίσης σε σχέση με την παραπάνω αναφορά υπάρχουν στο δεύτερο τεύχος του βιβλίου της Γλώσσας της ίδιας τάξης (Βιβλίο Εργασιών) και συγκεκριμένα στις σελίδες 56 και 58 κάποιες δραστηριότητες σχετικές με το Θέατρο Σκιών οι περισσότερες εκ των οποίων αφορούν διάφορα γραμματικά φαινόμενα. Μία όμως από αυτές στη σελίδα 58 ζητάει από τους μαθητές να γράψουν το τέλος της ιστορίας του έργου «Ο Καραγκιόζης φούρναρης», η οποία όπως αναφέρθηκε υπάρχει στο Βιβλίο του Μαθητή, και να την παρουσιάσουν σε παράσταση στους συμμαθητές τους με φιγούρες που θα κατασκευάσουν οι ίδιοι με πατρόν το οποίο υπάρχει στο τέλος του Τετραδίου Εργασιών. Αυτή η δραστηριότητα εντάσσεται πράγματι στο πλαίσιο της διαθεματικής προσέγγισης της γνώσης, μιας και εκτός από την απλή παρουσίαση ενός κειμένου του Θεάτρου Σκιών το συνδέει με τεχνικά θέματα (κατασκευή φιγούρας, παράσταση, επιλογή μουσικής επένδυσης κ.λπ.) καθώς και με την ανάπτυξη της δημιουργικής σκέψης και της φαντασίας των μαθητών (συνέχιση της ιστορίας από τους ίδιους). Μάλιστα ως στόχοι των δραστηριοτήτων αυτών προβάλλονται από το Βιβλίο του Δασκάλου (2006: 48) η εξοικείωση των μαθητών με τα εκφραστικά μέσα του Θεάτρου Σκιών, η αξιοποίηση των πληροφοριών ενός διαλογικού κειμένου, η κατασκευή θεατρικών διαλόγων και σεναρίου δράσης κ.λπ.

Στο βιβλίο της Γλώσσας της Ε΄ τάξης, που έχει τον τίτλο: «Της γλώσσας ρόδι και ροδάνι», υπάρχει κι εκεί μια αξιοσημείωτη αναφορά στο Θέατρο Σκιών. Συγκεκριμένα στο Βιβλίο του Μαθητή (τεύχος γ΄/σελίδα 17) υπάρχει ένα κείμενο της συντακτικής ομάδας στο οποίο γίνεται μια πολύ σύντομη αναφορά στη συγκεκριμένη μορφή θεατρικής τέχνης (ιστορία, τρόπος παιχνιδιού, βασικός ήρωας, διάδοση κ.λπ.). Επίσης στο Τετράδιο Εργασιών (τεύχος β΄/σελίδες 32-34) υπάρχουν κάποιες δραστηριότητες, οι περισσότερες εκ των οποίων αφορούν διάφορα γραμματικά φαινόμενα. Σε μία όμως από αυτές δίνονται οδηγίες για την κατασκευή φιγούρων, σκηνικών και άλλων σύνεργων του Θεάτρου Σκιών καθώς και τον τρόπο παιχνιδιού.

Αναφορά στη συγκεκριμένη μορφή θεατρικής τέχνης γίνεται και στο βιβλίο «Φυσικά Ε΄ Δημοτικού-Ερευνώ και Ανακαλύπτω». Στις σελίδες 78 και 79, με αφορμή τη διδασκαλία του κεφαλαίου «Φως» και συγκεκριμένα της ενότητας «Φως και υλικά σώματα», υπάρχουν κάποιες φιγούρες και ένα μικρό κείμενο για την ιστορία αυτής της μορφής θεατρικής τέχνης στην

³ Αξίζει να σημειωθεί ότι, όπως πληροφορηθήκαμε από μία εκ των συγγραφέων του παραπάνω εγχειριδίου, ο Σπαθάρης συμμετείχε αφιλοκερδώς στη συγκεκριμένη ηχογράφηση.

Ελλάδα.

Τελευταία αναφορά για το Θέατρο Σκιών σε διδακτικό εγχειρίδιο και ουσιαστικά τελευταία επαφή των μαθητών με αυτή τη μορφή θεατρικής τέχνης κατά τη φοίτησή τους στο Δημοτικό Σχολείο έχουμε στο βιβλίο «*Θεατρική Αγωγή Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού*» το οποίο διδάσκεται στο μάθημα Θεατρική Αγωγή των δύο τελευταίων τάξεων της παραπάνω σχολικής βαθμίδας (πώς άλλωστε θα μπορούσε να απουσιάζει το Θέατρο Σκιών από ένα διδακτικό εγχειρίδιο που αφορά το θέατρο;). Συγκεκριμένα στη ζώνη 16 του προαναφερθέντος βιβλίου (Βιβλίο Μαθητή και Βιβλίο Δασκάλου), η οποία φέρει τον τίτλο «*Βλέπω μια θεατρική παράσταση*», υπάρχει κεφάλαιο που επιγράφεται «*Ο ρόλος μου ως θεατή σε μια παράσταση Θεάτρου Σκιών*». Το κεφάλαιο αυτό απευθύνεται σε μαθητές της Στ΄ τάξης και περιλαμβάνει κάποιες δραστηριότητες σχετικές με το Θέατρο Σκιών. Συγκεκριμένα ζητά από τους μαθητές, αφού παρακολουθήσουν μια παράσταση Καραγκιόζη, να γράψουν τις εντυπώσεις τους και τις διαφορές του Θεάτρου Σκιών από το θέατρο που έχουν ήδη γνωρίσει καθώς και να αξιολογήσουν την παράσταση με ένα ερωτηματολόγιο που επισυνάπτεται. Ακόμη παρουσιάζονται κάποιες γενικές πληροφορίες (λίγες) σχετικά με το Θέατρο Σκιών (προέλευση, ιστορία, βασικοί ήρωες, οργάνωση παράστασης κ.λπ.). Τέλος, υπάρχει μία ακόμη δραστηριότητα η οποία εντάσσει τους μαθητές στην έρευνα σχετικά με αυτή τη μορφή θεατρικής τέχνης, αφού ζητά από τους τελευταίους να πραγματοποιήσουν μια συνέντευξη με έναν Καραγκιοζοπαίχτη (δίδεται και υπόδειγμα ερωτηματολογίου), ο οποίος θα κληθεί να δώσει παράσταση στο σχολείο και στη συνέχεια να τη δημοσιεύσουν στη σχολική εφημερίδα μαζί με φωτογραφίες από την παράσταση.

Με την τελευταία αυτή αναφορά του βιβλίου για το μάθημα της Θεατρικής Αγωγής στην Ε΄ και την Στ΄ τάξη στο Θέατρο Σκιών κλείνει ουσιαστικά η επαφή των μαθητών του Δημοτικού Σχολείου με αυτή τη μορφή θεατρικής τέχνης, όσον αφορά φυσικά τα διδακτικά εγχειρίδια. Θα πρέπει όμως να σημειωθεί ότι και σε μερικά ακόμη σχολικά βιβλία υπάρχουν κάποια ελάχιστα σημεία όπου γίνεται αναφορά στο Θέατρο Σκιών, όπως π.χ. στο βιβλίο «*Μελέτη Περιβάλλοντος Γ΄ Δημοτικού*» (Βιβλίο Μαθητή) και συγκεκριμένα στην ενότητα 7 (σελίδα 116) που έχει τον τίτλο «*Ο Πολιτισμός μας*», όπου υπάρχει μια πολύ μικρή φωτογραφία μιας γυναικείας φιγούρας του Θεάτρου Σκιών χωρίς κανένα σχόλιο. Οι αναφορές αυτές όμως σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι προβάλλουν επαρκώς τη συγκεκριμένη μορφή θεατρικής τέχνης.

Όπως φάνηκε από όλα τα παραπάνω οι επαφές τις οποίες έχουν οι μαθητές με το Θέατρο Σκιών μέσω των διδακτικών εγχειριδίων του Δημοτικού Σχολείου είναι -όπως ήδη αναφέρθηκε- λίγες και αποσπασματικές. Το γεγονός αυτό μάλιστα καθίσταται πιο έντονο, αν λάβουμε υπόψη τα χρόνια παραμονής των μαθητών στη σχολική βαθμίδα αυτή καθώς και την ηλικία τους, αφού ως γνωστόν τα παιδιά ενθουσιάζονται πολύ με τη συγκεκριμένη μορφή θεατρικής τέχνης. Εξάιρεση στα παραπάνω ίσως αποτελεί η Πρώτη τάξη κυρίως λόγω του διδακτικού εγχειριδίου της Γλώσσας στο οποίο ήδη αναφερθήκαμε.

Ας έρθουμε όμως τώρα στους τρόπους ένταξης του Θεάτρου Σκιών στη διδασκαλία. Ως γνωστόν η συγκεκριμένη μορφή θεατρικής τέχνης δημιουργήθηκε από ενήλικες για ενήλικες με αποκλειστικό σκοπό την ψυχαγωγία. Η θεματική και η μορφή τού Θεάτρου Σκιών -ιδιαίτερα του οθωμανικού αλλά σε γενικές γραμμές και του ελληνικού μέχρι τα μέσα περίπου του 20ού αιώνα- είχε έντονα αριστοφανικό χαρακτήρα με πολλές ακραίες εκφράσεις κυρίως σεξουαλικού

περιεχομένου που ενίοτε έφταναν τα όρια της αισχρολογίας και της χυδαιότητας.⁴ Επίσης η συγκεκριμένη μορφή θεατρικής τέχνης –φυσικά και αυτοί που την υπηρετούσαν- είχε αναπτύξει στενή σχέση με τον υπόκοσμο (Πετρόπουλος, 1980: 65-101), από δω και οι μάγκες/κουτσαβάκηδες χαρακτήρες/ήρωες Σταύρακας, Νώντας, Κωσταρέλλος κ.ά., και πολύ κακή σχέση με την εκάστοτε εξουσία (Γαλάνης, 2012: 130). Σε καμιά περίπτωση επομένως δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι το Θέατρο Σκιών –τουλάχιστον στην αρχική του μορφή- θα ήταν δυνατόν να απευθυνθεί σε παιδιά, πολύ περισσότερο μάλιστα δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι δημιουργήθηκε για να υπηρετήσει διδακτικές ανάγκες της εκπαίδευσης και ειδικότερα τη διδασκαλία ενός συγκεκριμένου γνωστικού αντικείμενου (μαθήματος).

Σήμερα ωστόσο που είναι ευρέως αποδεκτό ότι η κάθε μορφή τέχνης κατέχει ή πρέπει να κατέχει τη δική της αναμφισβήτητη θέση στην εκπαίδευση, η ένταξη και η αξιοποίησή της στο μαθησιακό περιβάλλον του σχολείου –συμπεριλαμβανομένου του Θεάτρου Σκιών το οποίο μελετάμε στο συγκεκριμένο άρθρο- αποτελεί πολύτιμο εκπαιδευτικό/διδακτικό εργαλείο στα χέρια του εκπαιδευτικού (Μέγα, 2011: 49).

Ας εξετάσουμε όμως τώρα κάποια από τα διδακτικά αντικείμενα των Α.Π.Σ. του Δημοτικού Σχολείου στη διδακτική προσέγγιση των οποίων μπορεί να φανεί χρήσιμη η συγκεκριμένη μορφή θεατρικής τέχνης.

Γλώσσα

Σύμφωνα με το Δ.Ε.Π.Π.Σ. «*Η διδασκαλία του μαθήματος της γλώσσας στο Δημοτικό Σχολείο αποσκοπεί στην ανάπτυξη της ικανότητας των μαθητών να χειρίζονται με επάρκεια και αυτοπεποίθηση, συνειδητά, υπεύθυνα, αποτελεσματικά και δημιουργικά το γραπτό και τον προφορικό λόγο, ώστε να συμμετέχουν ενεργά στη σχολική και την ευρύτερη κοινωνία τους*». Έχει υποστηριχθεί (ΜΠΕ, 2011, τόμος Β΄: 11) ωστόσο πως για να κινητοποιηθούν οι μαθητές στη γλωσσική διδασκαλία, και κατ' επέκταση για την επίτευξη των παραπάνω σκοπών και στόχων, ένας πολύ επιτυχημένος και δοκιμασμένος τρόπος είναι η αξιοποίηση της τέχνης. Η σύνδεση δηλαδή της διδασκαλίας της γλώσσας με τις λεγόμενες «γλωσσικές» τέχνες, όπως η μουσική, ο χορός, η ζωγραφική, η φωτογραφία, το θέατρο κ.λπ. δίνουν τη δυνατότητα της καλλιέργειας της γλωσσικής έκφρασης (προφορικής και γραπτής) όχι τυποποιημένα αλλά μέσα από άλλους «δρόμους», έμμεσα, μιας και όλες οι παραπάνω ανθρώπινες δραστηριότητες επικοινωνούν σαν «συγκοινωνούντα δοχεία» με τη γλώσσα. Είναι προφανής επομένως η βοήθεια που μπορεί να προσφέρει το Θέατρο Σκιών στην επίτευξη του σκοπού και των στόχων της γλωσσικής διδασκαλίας, μιας και όλες οι παραπάνω μορφές τέχνης στις οποίες αναφερθήκαμε υπηρετούν αλλά και υπηρετούνται από τη συγκεκριμένη μορφή θεατρικής τέχνης. Όσον αφορά τη γλωσσική διδασκαλία, πρώτα θα εξετάσουμε τον προφορικό και κατόπιν τον γραπτό λόγο.

Προφορικός λόγος: Κατανόηση/ακρόαση και παραγωγή/ομιλία

Στους άξονες γνωστικού περιεχομένου του Δ.Ε.Π.Π.Σ. όσον αφορά τον προφορικό λόγο/ομιλία και ακρόαση για τους μαθητές όλων των τάξεων του Δημοτικού Σχολείου εντάσσονται οι ανακοινώσεις, οι αφηγήσεις, οι περιγραφές, οι διαλογικές και μονολογικές μορφές επικοινωνίας (είδη προφορικού λόγου) καθώς και η λειτουργία του. Ως γενικοί στόχοι, μεταξύ

⁴ Ο «Τούρκος» Καραγκιόζης μάλιστα παριστανόταν με έναν τεράστιο φαλλό, που στο ελληνικό Θέατρο Σκιών «μετασηματίστηκε» στο μακρύ του χέρι, και βωμολοχούσε συνεχώς.

άλλων, περιλαμβάνονται η ανάπτυξη των διάφορων ειδών προφορικού λόγου, η ικανότητα του μαθητή να διαβάζει με ευχέρεια και εκφραστικότητα, η ικανότητά του να ακροάται, να διατυπώνει, να εξηγεί και να επιχειρηματολογεί με ακρίβεια και αυτοπεποίθηση, να κάνει συνειδητή χρήση των φραστικών επιλογών που επιβάλλει η κάθε περίπτωση επικοινωνίας και το επίπεδο λόγου, να χρησιμοποιεί ολοένα αυξανόμενο λεξιλόγιο, να ελέγχει την αποδεκτικότητα του λόγου του, να συλλαμβάνει υπονοούμενα, να εντοπίζει και να αποφεύγει συνήθη φραστικά σφάλματα, να αφηγείται από μνήμης, να ανακοινώνει προσωπικές εμπειρίες, σκέψεις, επιθυμίες, σχέδια, προγράμματα, το νόημα ενός κειμένου κ.τ.ό., να εκτιμά και να απολαμβάνει αισθητικά καταξιωμένες μορφές λόγου, όπως απαγγελίες, θεατρικές παραστάσεις, ακροάσεις χαρισματικών ομιλητών, τέλος στις δραματοποιήσεις και στα παιχνίδια ρόλων να προσαρμόζει τα λεγόμενα, τα παραγλωσσικά μέσα και όλη τη συμπεριφορά του. Όλοι οι παραπάνω στόχοι υπηρετούν την επικοινωνία και την αλληλεπίδραση, θεμελιώδεις έννοιες στη διαθεματική προσέγγιση της διδασκαλίας.

Ενδεικτικές δραστηριότητες που μπορούν να πραγματοποιηθούν: Όσον αφορά την κατανόηση και την παραγωγή προφορικού λόγου ο/η εκπαιδευτικός μέσα από το Θέατρο Σκιών έχει τη δυνατότητα με διάφορες τεχνικές να βοηθήσει κάποιους μαθητές, ιδιαίτερα αυτούς των μικρών τάξεων που έχουν μια ιδιαίτερη δυσκολία να εκφραστούν ελεύθερα μπροστά στους συμμαθητές τους ή έχουν κάποιες δυσκολίες στην εκφορά του λόγου. Για παράδειγμα μπορεί να οργανώσει διαλόγους ενός παιδιού με κάποια αγαπημένη φιγούρα του από το Θέατρο Σκιών, π.χ. τον Καραγκιόζη. Μέσα από αυτούς τους διαλόγους και με τη χρήση ερωτήσεων και απαντήσεων μπορεί ο/η εκπαιδευτικός να επικοινωνήσει με τον μικρό μαθητή και να πάρει διάφορες πληροφορίες από αυτόν, π.χ. για τον ίδιο, για την οικογένειά του, για τους φίλους του, για το σχολείο, για τις αγαπημένες του δραστηριότητες κατά τον ελεύθερο χρόνο του, για τα παιχνίδια του κ.λπ. Επίσης μπορεί ο/η εκπαιδευτικός να ζητήσει από τον μαθητή να διοργανώσει ο τελευταίος φανταστικούς ή και πραγματικούς διαλόγους με δύο ή και περισσότερες φιγούρες και να εκφράσει έτσι πιο ελεύθερα τον εσωτερικό του κόσμο. Μπορεί ακόμη να οργανώσει γλωσσικά παιχνίδια, όπου οι φιγούρες, δηλαδή οι ίδιοι οι μαθητές, καλούνται να προφέρουν γλωσσοδέτες, να αναγραμματίσουν λέξεις (εδώ προσφέρεται πολύ η φιγούρα του Κοπρίτη που μιλάει «μπεμπικίστικα» και ψευδά), να μιλήσουν σε μια γλώσσα ακαταλαβίστικη (εδώ προσφέρονται οι φιγούρες του Εβραίου και του Βεληγκέκα), να μιλήσουν ιδιωματικά και να συνειδητοποιήσουν έτσι τη γεωγραφική και την κοινωνική ποικιλία της ελληνικής γλώσσας, πράγμα που πλουτίζει σε μεγάλο βαθμό το λεξιλόγιο και τη γλωσσική έκφραση των παιδιών (εδώ προσφέρονται οι φιγούρες του μπαρμπα-Γιώργου, που χρησιμοποιεί την ελληνική βορειοδυτική διάλεκτο/τα βλάχικα/τα χωριάτικα, του Σταύρακα, ο οποίος μιλάει τη «μάγκικη» γλώσσα του περιθωρίου, του σιο-Διονύσιου, που χρησιμοποιεί την επτανησιακή διάλεκτο κ.ά.), να πούνε ανέκδοτα, αστεία κ.λπ., να απαγγείλουν ποιήματα ή μικρά κείμενα, να διηγηθούν κάποια γνωστά τους παραμύθια ή μύθους (π.χ. τους μύθους του Αισώπου) κ.ά. Οι μαθητές των μεγαλύτερων τάξεων εκτός από κάποια από τα παραπάνω μπορούν να εξασκηθούν σε μεγάλες απαγγελίες, αφηγήσεις και περιγραφές μέσα από τη συμμετοχή τους σε παραστάσεις, σε διάφορες μορφές επιχειρηματολογίας, σε φραστικές επιλογές ανάλογα με την κατάσταση επικοινωνίας, στον αλληγορικό λόγο, στη χρήση πιο «πλούσιου» λεξιλογίου κ.λπ. Τέλος μπορεί ο/η εκπαιδευτικός μέσα από τις παραπάνω δραστηριότητες να παρακινήσει και να διδάξει τους μαθητές του/της να τοποθετούν και να χρησιμοποιούν σωστά τη φωνή τους (ορθοφωνία), να τους δείξει τρόπους και μηχανισμούς

παραγωγής ήχων με το σώμα, να ελέγχουν την αναπνοή τους κατά την ομιλία, να παράγουν ορθά τους διάφορους φθόγγους της γλώσσας κ.λπ.

Γραπτός λόγος: Κατανόηση/ανάγνωση και παραγωγή/γραφή

Όσον αφορά τον γραπτό λόγο θα εστιάσουμε κυρίως στην παραγωγή του από τους μαθητές, ιδιαίτερα από αυτούς των μεγάλων τάξεων, τόσο του αναφορικού όσο και του κατευθυντικού. Οι άξονες γνωστικού περιεχομένου του Δ.Ε.Π.Σ. στους οποίους θα αναφερθούμε είναι τα στάδια του γραψίματος ενός κειμένου, η δομή του, οι γλωσσικές πράξεις, τα είδη λόγου, οι τύποι των κειμένων και η περίληψη. Ως γενικούς στόχους, μεταξύ άλλων, μπορούμε να αναφέρουμε τη σύνταξη από τους μαθητές διαφορετικών τύπων κειμένων ακολουθώντας τη διαδικασία του σχεδιασμού (προσυγγραφικό στάδιο), της γραφής της αρχικής εκδοχής (συγγραφικό στάδιο) και τέλος του ελέγχου και της βελτίωσής του (μετασυγγραφικό στάδιο). Επίσης στόχο αποτελεί ο μετασχηματισμός κειμένων (π.χ. ένας μύθος του Αισώπου να γίνει κείμενο για μια παράσταση Καραγκιόζη), η σύνταξη περιλήψεων, η χρησιμοποίηση διάφορων ειδών λόγου για συγκεκριμένους σκοπούς και διαφορετικούς αποδέκτες (π.χ. συνέντευξης, βιογραφικού κειμένου, αφίσας, κειμένου οδηγίων κ.λπ.). Οι παραπάνω στόχοι υπηρετούν τη δομή, την επικοινωνία, το σύστημα και την οργάνωση, την ομοιότητα και τη διαφορά, θεμελιώδεις έννοιες κι αυτές στη διαθεματική προσέγγιση της διδασκαλίας.

Αναφορικά με την κατανόηση του γραπτού λόγου (ανάγνωση) στόχο αποτελεί η καλλιέργεια της ικανότητας των μαθητών να διαβάζουν με ευχέρεια και εκφραστικότητα, να ασκηθούν στην ανάγνωση κειμένων του Θεάτρου Σκιών με την απαιτούμενη εκφορά του λόγου (χρωματισμό της φωνής, ύφος, κινήσεις κ.λπ.).

Ωστόσο θα πρέπει να αναφέρουμε ευθύς εξ αρχής ότι αρκετοί μαθητές συναντούν πολλές δυσκολίες, όταν καλούνται στο σχολείο να παράξουν γραπτό λόγο διάφορων ειδών. Οι δυσκολίες τους είναι τόσο τεχνικής φύσεως (δόμηση του κειμένου, ανάπτυξη και κατάταξη του υλικού, παραγραφοποίηση κ.λπ.) όσο και -κυρίως- περιεχομένου, ιδεών, λεξιλογίου κ.ά. Η πρώτη ομάδα δυσκολιών θα λέγαμε ότι αφορά το «πώς» και η δεύτερη το «τι» θα γράψουν. Επίσης και οι εκπαιδευτικοί συναντούν δυσκολίες για έναν δημιουργικό και ευχάριστο τρόπο διδασκαλίας του γραπτού λόγου. Θα δούμε στη συνέχεια πώς μέσα από το Θέατρο Σκιών είναι δυνατόν να ξεπεραστούν αρκετές από τις παραπάνω δύσκολες καταστάσεις.

Είναι κοινώς αποδεκτό πως για να παράξει γραπτό λόγο ο μαθητής θα πρέπει πρώτα να του δοθούν ερεθίσματα. Τα ερεθίσματα αυτά μπορεί να είναι οπτικά, ακουστικά ή και συνδυασμός αυτών των δύο (Άλκηστις, 1999: 170). Είναι δηλαδή πολύ πιο εύκολο ένας μαθητής να γράψει ένα παραμύθι, εάν του δοθεί πρώτα ένα οπτικό ερέθισμα, π.χ. μια φωτογραφία, εάν ακούσει μια μουσική, εάν δει μια θεατρική παράσταση κ.λπ. Το Θέατρο Σκιών ως γνωστόν περιλαμβάνει πλήθος οπτικών (φιγούρες, μπερντέδες, αφίσες, ζωγραφιές κ.ά.), ακουστικών (μουσική, διαλόγους) και οπτικοακουστικών ερεθισμάτων («ζωντανές» ή βιντεοσκοπημένες παραστάσεις). Επίσης ερέθισμα μπορεί να αποτελέσουν και οι ίδιες οι καλλιτεχνικές εκφράσεις των μαθητών στο πλαίσιο της ενασχόλησής τους με τη συγκεκριμένη μορφή θεατρικής τέχνης, όπως η κατασκευή φιγούρας, σκηνικών, μπερντέ, διαφημιστικής αφίσας κ.λπ. Παρατηρούμε λοιπόν ότι τα ερεθίσματα, που τόσο απαραίτητα είναι για την παραγωγή γραπτού λόγου, παρέχονται μέσω του Θεάτρου Σκιών στους μαθητές με παιγνιώδη και ευρηματικό τρόπο, προκαλώντας έτσι το ενδιαφέρον τους και τη θετική τους ανταπόκριση.

Ενδεικτικές δραστηριότητες που μπορούν να πραγματοποιηθούν: Στο πλαίσιο που

περιγράφηκε παραπάνω θα μπορούσαν για παράδειγμα οι μαθητές να μελετήσουν κάθε φορά έναν ήρωα του Θεάτρου Σκιών, π.χ. τον μπαρμπα-Γιώργο. Για τον σκοπό αυτόν θα μπορούσαν να ερευνηθούν σε βιβλιοθήκες, διαδίκτυο κ.α., να βρουν πληροφορίες για τον συγκεκριμένο ήρωα, να κατασκευάσουν τη φιγούρα του κ.λπ. Στη συνέχεια θα μπορούσαν να γράψουν ένα κείμενο για την περιγραφή του ήρωα (πώς τον βλέπουν, να τον χαρακτηρίσουν, να μιλήσουν για τη γλώσσα του, για τις ατάκες του, για τη μουσική που τον συνοδεύει, για τις δυσκολίες κατά την κατασκευή της φιγούρας του κ.λπ.). Ακόμη θα μπορούσαν να γράψουν ένα κείμενο στη γλώσσα του ήρωα, π.χ. ένα γράμμα προς έναν φίλο τους στη γλώσσα του μπαρμπα-Γιώργου (ελληνική βορειοδυτική διάλεκτο). Θα μπορούσαν επίσης οι μαθητές να κατασκευάσουν τις φιγούρες όλων των ηρώων που χρειάζονται για να «ανεβεί» μια θεατρική παράσταση την οποία θα επιλέξουν αυτοί (είτε γνωστή είτε πρωτότυπη), να κάνουν τα σκηνικά, τον μπερντέ κ.λπ. Θα μπορούσαν να γράψουν σε ατομική ή ομαδική βάση πρωτότυπα θεατρικά έργα, ακολουθώντας τα βήματα ενός συγγραφέα (προσυγγραφικό, συγγραφικό και μετασυγγραφικό στάδιο). Θα μπορούσε δηλαδή με τη βοήθεια του/της εκπαιδευτικού να δημιουργηθεί ένα «Εργαστήρι Θεατρικής/ Δημιουργικής Γραφής», όπου οι μαθητές μέσα από τα γραπτά τους θα ταξιδέψουν στον μαγικό κόσμο του Καραγκιόζη, μαθαίνοντας έτσι τον τρόπο γραψίματος, τους κώδικες, τη σημειολογία και γενικά τα «μυστικά» του Θεάτρου Σκιών.

Μέσα από το Θέατρο Σκιών μπορούμε εκτός από τον αναφορικό λόγο να καλλιεργήσουμε και τον κατευθυντικό (τόσο την κατανόησή του όσο και την παραγωγή), όπως είναι η πρόσκληση, οι οδηγίες κ.λπ. Για παράδειγμα θα μπορούσαν οι μαθητές να διαβάσουν κείμενα που περιέχουν οδηγίες και να τις εκτελέσουν με σκοπό την κατασκευή διάφορων αντικειμένων της συγκεκριμένης μορφής θεατρικής τέχνης (φιγούρων, σκηνικών, μπερντέ κ.ά.). Θα μπορούσαν επίσης να συντάξουν τέτοιου είδους κείμενα για να δώσουν οι ίδιοι οδηγίες σε άλλους πώς να κατασκευάσουν τα παραπάνω αντικείμενα. Για να «διαφημίσουν» τα έργα τους θα μπορούσαν οι μαθητές να φτιάξουν ζωγραφικές (αφίσες/ρεκλάμες) με μια σκηνή από το κάθε έργο, όπου θα σημειωνόταν ο τίτλος, η ημέρα και η ώρα της παράστασης, δυο λόγια για την υπόθεση κ.λπ. Τα αμέσως παραπάνω βοηθάνε στη δημιουργία από τους μαθητές διάφορων κειμενικών ειδών (αφίσα, πρόσκληση κ.ά.). Οι αφίσες ή οι προσκλήσεις αυτές θα μπορούσαν να αναρτηθούν σε διάφορα σημεία του σχολείου, όπου θα τις έβλεπαν και θα τις διάβαζαν όλοι οι μαθητές του, και με αυτόν τον τρόπο θα πετυχαίναμε παραγωγή γραπτού λόγου σε αυθεντικές συνθήκες επικοινωνίας. Επίσης οι μαθητές με τα παραπάνω μπορούν να εξασκηθούν στη σύνταξη περιλήψεων και μάλιστα δικών τους κειμένων, κάτι που είναι πολύ βοηθητικό στη συγκεκριμένη διαδικασία.

Οι μαθητές ακόμη μπορούν μέσα από το Θέατρο Σκιών να εξασκηθούν και σε άλλα είδη λόγου και κειμένων, όπως η συνέντευξη και το βιογραφικό. Μπορούν για παράδειγμα να πάρουν μία συνέντευξη από έναν καραγκιοζοπαίκτη με ερωτήσεις μάλιστα που θα διατυπώσουν οι ίδιοι. Μπορούν επίσης να συντάξουν ένα βιογραφικό σημείωμα του καραγκιοζοπαίκτη με βάση τη συνέντευξη που λάβανε και να εξασκηθούν έτσι και στον μετασηματισμό διάφορων κειμένων κ.λπ. Ακόμη μπορούν να αυτοσχεδιάζουν τόσο προφορικά όσο και γραπτά με βάση τον ήρωα ενός έργου, τη φιγούρα του, τις καταστάσεις στις οποίες συνήθως αυτός εμπλέκεται κ.ά. Τέλος μπορούν να επισκεφτούν μουσεία σχετικά με τη συγκεκριμένη μορφή θεατρικής τέχνης (π.χ. Σπαθάρειο Μουσείο Θεάτρου Σκιών του Δήμου Αμαρουσίου, το Μουσείο Θεάτρου Σκιών «Χαρίδημος» του Πολιτιστικού Κέντρου του Δήμου Αθηναίων κ.ά) και να κληθούν στη συνέχεια να συζητήσουν ή και να γράψουν ένα κείμενο

σχετικά με τις εντυπώσεις τους.

Μαθηματικά

Σύμφωνα με το Δ.Ε.Π.Π.Σ. και τα Α.Π.Σ. στους στόχους της διδασκαλίας των μαθηματικών του Δημοτικού Σχολείου (τάξεις Α΄ έως Στ΄) περιλαμβάνονται μεταξύ άλλων και οι εξής: οι μαθητές να αντιλαμβάνονται τον χώρο, να αναπτύξουν την παρατηρητικότητα και την αυτοσυγκέντρωση, να μετρούν διάφορα μεγέθη, να αναγνωρίζουν τα σχήματα και τα στερεά (να τα σχεδιάζουν και να τα κατασκευάζουν), να μπορούν να υπολογίζουν και να συγκρίνουν περιμέτρους επίπεδων σχημάτων, να κατανοήσουν διαισθητικά την έννοια του εμβαδού και στη συνέχεια να υπολογίζουν εμβαδά. να εκτελούν διάφορες μαθηματικές πράξεις (ανάλογα κάθε φορά με το επίπεδο των γνώσεών τους), να επιλύουν προβλήματα, να γνωρίζουν τα νομίσματα και τις σχέσεις τους μέχρι το επίπεδο των αριθμητικών γνώσεών τους και να εξοικειώνονται με καταστάσεις ανταλλαγών κ.λπ. Όπως θα δούμε στη συνέχεια πολλοί από τους παραπάνω στόχους υπηρετούνται μέσα από το Θέατρο Σκιών.

Ενδεικτικές δραστηριότητες που μπορούν να πραγματοποιηθούν: Στο πλαίσιο που περιγράφηκε παραπάνω θα μπορούσε για παράδειγμα στις μικρές τάξεις (Α΄ ή και Β΄) να εξασκηθούν οι μαθητές στον προσανατολισμό στον χώρο με το στήσιμο μιας παράστασης, καθώς και στη σχεδίαση, αναπαραγωγή, αναγνώριση, ονομασία και ταξινόμηση διάφορων γεωμετρικών σχημάτων μέσα από την κατασκευή σκηνικών, μπερντέδων, φιγούρων καθώς και διάφορων άλλων εξαρτημάτων απαραίτητων για μια παράσταση. Επίσης θα μπορούσε να έχουν μια πρώτη επαφή με τις έννοιες: μήκος (αφού θα χρειαστεί να μετρήσουν), επιφάνεια και όγκος (αφού θα δημιουργήσουν κατασκευές που καταλαμβάνουν χώρο), χρόνος (μέσα από τη χρονική διάρκεια μιας παράστασης), χρήμα (κόστος υλικών κατασκευής, «κόψιμο» εισιτηρίων για μια παράσταση) κ.λπ. Μπορούν ακόμη να προσεγγίσουν τη έννοια της συμμετρίας μέσα από την παρατήρηση και επεξεργασία εικόνων και σχημάτων του Θεάτρου Σκιών που είναι συμμετρικά ως προς τον άξονα. Τέλος μπορούν να εξασκηθούν σε διάφορες μαθηματικές πράξεις (πρόσθεσης και αφαίρεσης αριθμών έως την πρώτη εικοσάδα οι μαθητές της Πρώτης τάξης και ως την πρώτη εκατοντάδα οι μαθητές της Δευτέρας) καθώς και στην επίλυση απλών προβλημάτων που να σχετίζονται με την ενασχόλησή τους με το Θέατρο Σκιών.

Για τους μαθητές των μεγαλύτερων τάξεων θα μπορούσε πολλές από τις παραπάνω δραστηριότητες να γίνουν σε μεγαλύτερο βάθος. Για παράδειγμα θα μπορούσε να γίνουν ακριβείς μετρήσεις μηκών, εμβαδών, όγκων, γωνιών, χρημάτων κ.λπ., που είναι απαραίτητες για την κατασκευή σκηνικών και την εκτέλεση μιας παράστασης. Επίσης οι μαθητές μπορούν να εξασκηθούν σε σύνθετες μαθηματικές πράξεις πρόσθεσης, αφαίρεσης, πολλαπλασιασμού και διαίρεσης (ανάλογα κάθε φορά με την ηλικία τους και το επίπεδο των γνώσεών τους) καθώς και στην επίλυση σύνθετων προβλημάτων (π.χ. εύρεσης περιμέτρου, εμβαδών, όγκου κ.λπ.) τα οποία σχετίζονται με διάφορες κατασκευές στο πλαίσιο της ενασχόλησής τους με τη συγκεκριμένη μορφή θεατρικής τέχνης.

Ιστορία

Σχετικά με τη διδασκαλία της Ιστορίας στο Δημοτικό Σχολείο μέσα από το Θέατρο Σκιών θα πρέπει να λάβουμε υπόψη κάποιους ιδιαίτερους παράγοντες οι οποίοι αφορούν το συγκεκριμένο διδακτικό αντικείμενο. Καταρχήν το μάθημα της Ιστορίας, ως γνωστόν,

διδάσκεται αυτοτελώς από την Τρίτη έως την Στ' τάξη. Για τις δύο πρώτες τάξεις της παραπάνω σχολικής βαθμίδας το μάθημα αυτό είναι ενταγμένο στο διεπιστημονικό διδακτικό αντικείμενο της Μελέτης Περιβάλλοντος. Ως εκ τούτου το Θέατρο Σκιών προσφέρεται για τη διδασκαλία τού γνωστικού αντικείμενου της Ιστορίας κυρίως από την Τρίτη Δημοτικού και πάνω, χωρίς ωστόσο να αποκλείονται κάποιες αναφορές και για τους μαθητές των μικρότερων τάξεων. Επίσης θα πρέπει ο/η εκπαιδευτικός να λάβει υπόψη του/της ότι τα διάφορα ιστορικά γεγονότα δεν πρέπει να παραποιούνται από τους μαθητές μέσα από τις δραματοποιήσεις της συγκεκριμένης μορφής θεατρικής τέχνης (Άλκηστις, 1999: 128). Τέλος, στο πλαίσιο του παραπάνω μαθήματος θα πρέπει ο/η εκπαιδευτικός να είναι ιδιαίτερα προσεκτικός/ή, ώστε να αποφευχθούν οποιεσδήποτε σοβινιστικές αναφορές, που οδηγούν σε διάφορες καταστάσεις ξενοφοβίας και ρατσισμού –για τις οποίες έγινε λόγος και παραπάνω- χωρίς αυτό όμως να γίνει σε βάρος της αυθεντικότητας και της αμεσότητας της συγκεκριμένης μορφής θεατρικής τέχνης. Έχοντας αυτούς τους παράγοντες υπόψη, ας δούμε σε αδρές γραμμές τους γενικούς σκοπούς και στόχους του μαθήματος αυτού για το Δημοτικό Σχολείο.

Σύμφωνα με το Δ.Ε.Π.Π.Σ. και τα Α.Π.Σ. στους στόχους της διδασκαλίας της Ιστορίας της συγκεκριμένης σχολικής βαθμίδας (τάξεις Γ' έως Στ') περιλαμβάνονται μεταξύ άλλων και οι εξής: να έρθουν οι μαθητές σε επαφή με τους σημαντικότερους ελληνικούς μύθους και ειδικότερα με αυτούς που έχουν παγκόσμια απήχηση, να γνωρίσουν σημαντικά γεγονότα και εξελίξεις της ελληνικής Ιστορίας από την αρχαιότητα ως σήμερα, καθώς και στοιχεία της Ιστορίας των άλλων πολιτισμών και λαών και να τα συσχετίζουν, να αναπτύξουν την ικανότητα της κατανόησης του χώρου και του χρόνου και της χρήσης των σχετικών όρων, να ενημερωθούν για τις κοινωνικές, πολιτισμικές, θρησκευτικές και εθνικές διαφοροποιήσεις των κοινωνιών τις οποίες μελετούν, να κατανοούν και να αποδέχονται τις πολιτισμικές, θρησκευτικές ή άλλες διαφοροποιήσεις ως θεμελιώδες δικαίωμα των ανθρώπων σε μια δημοκρατική κοινωνία και ως θετικό παράγοντα της εξέλιξής της, να αποκτήσουν εθνική συνείδηση, αγάπη για τη χώρα τους και διάθεση ειρηνικής συνύπαρξης, συνεργασίας και αλληλοκατανόησης με τους γειτονικούς λαούς, να γνωρίσουν τις ιδέες, τις πεποιθήσεις και τις στάσεις των ανθρώπων στην ιστορική πορεία τους, να εντοπίζουν, να επιλέγουν και να οργανώνουν απλές ιστορικές πληροφορίες μέσα από μια ποικιλία πηγών, χρησιμοποιώντας την τεχνολογία ή άλλα μέσα για να ανακοινώνουν απλά ιστορικά θέματα.

Ενδεικτικές δραστηριότητες που μπορούν να πραγματοποιηθούν: Στο πλαίσιο που περιγράφηκε παραπάνω θα μπορούσε στην Γ' τάξη οι μαθητές να προσεγγίσουν πολλά από τα κεφάλαια της ενότητας της μυθολογίας, που περιλαμβάνεται στην ύλη του συγκεκριμένου μαθήματος, μέσα από το Θέατρο Σκιών. Για παράδειγμα θα μπορούσαν να κατασκευάσουν φιγούρες, σκηνικά, σύνεργα κ.λπ. εμπνευσμένα από τους μύθους τους οποίους πραγματεύονται στα μαθήματά τους. Θα μπορούσαν να μελετήσουν και να αναπαραστήσουν διάφορους μύθους και γεγονότα σε εικόνες ή αφίσες και να τα διηγηθούν. Θα μπορούσαν να γράψουν κείμενα (σενάρια) πάνω στους μύθους που μελετούν (π.χ. οι άθλοι του Ηρακλή ή του Θησέα, η Αργοναυτική εκστρατεία, ο Τρωικός πόλεμος κ.λπ.) και στη συνέχεια να τα παίξουν στο Θέατρο Σκιών. Για τον σκοπό αυτό μπορούν να δουν παραστάσεις διάφορων καραγκιοζοπαιχτών, οι οποίες έχουν θέματα παρμένα από την ελληνική μυθολογία.

Στην Δ' τάξη θα μπορούσαν να κατασκευάσουν φιγούρες, σκηνικά, σύνεργα κ.λπ. σχετικά με την αρχαία Ελλάδα, π.χ. την Ακρόπολη των Αθηνών, το μαντείο των Δελφών με την Πυθία κ.λπ. Θα μπορούσαν επίσης να μελετήσουν και να αναπαραστήσουν διάφορα ιστορικά

γεγονότα της εποχής αυτής σε εικόνες ή αφίσες και να τα διηγηθούν (π.χ. ο πελοποννησιακός πόλεμος, οι εκστρατείες του Μεγάλου Αλεξάνδρου κ.λπ.). Στο πλαίσιο αυτό μπορούν να δουν την παράσταση «Ο Μέγας Αλέξανδρος και το καταραμένο φίδι». Ανάλογες δραστηριότητες θα μπορούσαν να γίνουν και κατά τη διδασκαλία της ρωμαϊκής και βυζαντινής ιστορίας στην Ε΄ τάξη.

Στη διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας για την Στ΄ τάξη θα μπορούσε η συγκεκριμένη μορφή θεατρικής τέχνης να προσφέρει επίσης πολύ μεγάλη βοήθεια, μιας και υπάρχουν πολλές παραστάσεις που αναφέρονται στην περίοδο της Τουρκοκρατίας, ιδιαίτερα για την Επανάσταση του '21, τις οποίες μπορούν να δουν οι μαθητές. Θα μπορούσαν ακόμη οι μαθητές να κατασκευάσουν φιγούρες ηρώων της εποχής αυτής (π.χ. Κατσαντώνης, Κολοκοτρώνης, Αθανάσιος Διάκος κ.ά.) καθώς και σκηνικά. Θα μπορούσαν να γράψουν κείμενα (σενάρια) πάνω στα ιστορικά γεγονότα που μελετούν (π.χ. ο θάνατος του Κατσαντώνη ή του Αθανάσιου Διάκου) και στη συνέχεια να τα παίξουν στο Θέατρο Σκιών. Μεγάλη βοήθεια μπορεί να προσφέρει η συγκεκριμένη μορφή θεατρικής τέχνης και στη μελέτη νεότερων ιστορικών γεγονότων, όπως π.χ. ο ελληνοϊταλικός πόλεμος, η γερμανική Κατοχή κ.λπ. Υπάρχουν μάλιστα πολλές παραστάσεις που αναφέρονται στις παραπάνω ιστορικές περιόδους και τις οποίες θα μπορούσαν να δουν οι μαθητές.⁵ Θα μπορούσαν ακόμη οι μαθητές να χαρακτηρίσουν διάφορα ιστορικά πρόσωπα καθώς και να συζητήσουν για τα έθιμα της κάθε εποχής. Όλα τα παραπάνω, όπως ήδη αναφέρθηκε, θα πρέπει να προσεγγιστούν με ιδιαίτερη προσοχή, χωρίς δηλαδή ακρότητες και μισαλλοδοξίες. Επίσης στο πλαίσιο του παραπάνω μαθήματος θα μπορούσαν οι μαθητές να συσχετίσουν έννοιες, γεγονότα και πολιτιστικά έργα άλλων λαών και εποχών (π.χ. Τούρκων/Τουρκοκρατία, Ιταλών/Ιταλοκρατία, Γερμανών/Γερμανική Κατοχή κ.λπ.) και να διατυπώσουν τις απόψεις τους. Ακόμη μπορούν να μελετήσουν τις διάφορες επιρροές που δέχτηκε η ελληνική κοινωνία μέσα στον χρόνο ως αποτέλεσμα της επαφής της με άλλους λαούς (κυρίως κατακτητές). Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα για τα αμέσως παραπάνω είναι η φιγούρα του Σιορ Διονύσιου από τη Ζάκυνθο, ο χαρακτήρας του οποίου περιλαμβάνει πολλά «δουτικότροπα» στοιχεία (γλώσσα, αμφίσηση, μουσική κ.ά.) που οφείλονται κυρίως στην ξένη κυριαρχία των Επτανήσων (Ενετοκρατία, Φραγκοκρατία κ.λπ.). Με βάση τα παραπάνω ιστορικά γεγονότα μπορεί πιο εύκολα, για παράδειγμα, να κατανοηθεί από τους μαθητές το γλωσσικό ιδίωμα του συγκεκριμένου ήρωα. Επίσης το γλωσσικό ιδίωμα αυτό μπορεί να γίνει η αφορμή για μελέτη των παραπάνω ιστορικών γεγονότων. Το Θέατρο Σκιών ακόμη προσφέρεται ιδιαίτερα για διαπολιτισμική μελέτη, αφού περιλαμβάνει ήρωες από διάφορους λαούς και πολιτισμούς, οι οποίοι άλλοτε συμβιώνουν αρμονικά άλλοτε όμως υπάρχουν προβλήματα μεταξύ τους, όπως συμβαίνει σε κάθε πολυπολιτισμική κοινωνία. Τέλος θα μπορούσαν οι μαθητές να επισκεφτούν διάφορους αρχαιολογικούς χώρους ή μουσεία που σχετίζονται με τα ιστορικά γεγονότα τα οποία μελετούν κάθε φορά.

Γεωγραφία

Το μάθημα της Γεωγραφίας διδάσκεται αυτοτελώς στην Ε΄ και την Στ΄ τάξη του Δημοτικού

⁵ Με μια πρόχειρη περιήγηση στο διαδίκτυο μπορεί κάποιος να βρει παραστάσεις ή διαφημίσεις παραστάσεων διάφορων καραγκιοζοπαιχτών με ιστορικό περιεχόμενο: αναφέρουμε μερικές: 28η Οκτωβρίου (Ο Καραγκιόζης Σαμποτέρ, Μονομαχία μέχρι θανάτου, Το Ηρωικό «ΟΧΙ» κ.ά.), 25η Μαρτίου (Ο Χριστιανομάχος, Το Κρυφό Σχολειό, Ο Πατριάρχης Γρηγόριος ο Ε΄, Το θαύμα του αγίου Δημητρίου, Το Λάβαρο του 1821 κ.λπ.). Δες σχετικά στην ιστοσελίδα: <http://karagkiozis.weebly.com>.

Σχολείου. Για τις υπόλοιπες τάξεις της παραπάνω σχολικής βαθμίδας το μάθημα αυτό είναι ενταγμένο στο διεπιστημονικό διδακτικό αντικείμενο της Μελέτης Περιβάλλοντος (ιδιαίτερα στην Δ' τάξη όπου διδάσκονται πολλά στοιχεία γεωγραφίας της Ελλάδας). Ως εκ τούτου το Θέατρο Σκιών προσφέρεται για τη διδασκαλία τού γνωστικού αντικείμενου της Γεωγραφίας κυρίως από την Δ' Δημοτικού και πάνω, χωρίς ωστόσο να αποκλείονται κάποιες αναφορές και για τους μαθητές των μικρότερων τάξεων.

Σύμφωνα με το Δ.Ε.Π.Π.Σ. και τα Α.Π.Σ. στους στόχους της διδασκαλίας της Γεωγραφίας της συγκεκριμένης σχολικής βαθμίδας (τάξεις Ε' και Στ' καθώς και Δ' ως ενότητα του μαθήματος της Μελέτης Περιβάλλοντος) περιλαμβάνονται μεταξύ άλλων και οι εξής: να αναγνωρίσουν τη σχετική θέση των γεωγραφικών διαμερισμάτων στο χάρτη της Ελλάδος, να ξεχωρίζουν σημαντικές ιστορικές πόλεις και οικισμούς στο νομό που ανήκουν και να διακρίνουν τις νησιωτικές από τις ηπειρωτικές περιοχές της χώρας, να γνωρίσουν τη γεωγραφική κατανομή των ανθρώπων στη γη (ήπειροι, κράτη κ.λπ.), να ευαισθητοποιηθούν για τα μεγάλα προβλήματα που αντιμετωπίζει σήμερα η ανθρωπότητα, να γνωρίσουν τον πολιτισμό κάθε λαού και να αναπτύξουν τις απαραίτητες στάσεις για κατανόηση, αποδοχή, επικοινωνία, συνεργασία και αλληλεγγύη με άλλους λαούς κ.λπ.

Ενδεικτικές δραστηριότητες που μπορούν να πραγματοποιηθούν: Στο πλαίσιο που περιγράφηκε παραπάνω θα μπορούσε στην Δ' τάξη οι μαθητές με αφορμή κάποιον ήρωα-φιγούρα, π.χ. τον μπαρμπα-Γιώργο, τον Σιορ Διονύσιο κ.ά. να ερευνήσουν έναν τόπο της Ελλάδας (π.χ. τη Ρούμελη ή τα Επτάνησα), τις πόλεις του, τις συνήθειες των κατοίκων του, τα ήθη, τα έθιμα και τις παραδόσεις του. Να κάνουν υποθετικά ταξίδια σε διάφορους τόπους (τόσο της Ελλάδας όσο και του εξωτερικού), να μελετήσουν τις ενδυματολογικές συνήθειες των κατοίκων τους, τα αντικείμενα της καθημερινής τους χρήσης, τη μουσική τους κ.λπ. και να κατασκευάσουν διάφορα από αυτά ή να επενδύσουν μουσικά μια παράσταση με μουσική από διάφορες περιοχές της Ελλάδας ή από άλλες χώρες. Πολύ μεγάλη βοήθεια, όπως ήδη έχει αναφερθεί, μπορεί να προσφέρει η συγκεκριμένη μορφή θεατρικής τέχνης και στη διαπολιτισμική μελέτη, αφού περιλαμβάνει ήρωες από διάφορους λαούς και πολιτισμούς (Έλληνες, Τούρκους, Εβραίους, Αλβανούς/Αρβανίτες κ.λπ.). Ακόμη μπορεί να δημιουργηθούν κι άλλοι ήρωες από άλλες εθνικότητες για τις ανάγκες του συγκεκριμένου μαθήματος.

Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή

Το μάθημα της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής διδάσκεται αυτοτελώς στην Ε' και την Στ' τάξη του Δημοτικού Σχολείου. Για τις υπόλοιπες τάξεις της παραπάνω σχολικής βαθμίδας το μάθημα αυτό είναι ενταγμένο στο διεπιστημονικό διδακτικό αντικείμενο της Μελέτης Περιβάλλοντος.

Σύμφωνα με το Δ.Ε.Π.Π.Σ. και τα Α.Π.Σ. σκοπός της διδασκαλίας της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής της συγκεκριμένης σχολικής βαθμίδας (τάξεις Ε' και Στ' αλλά και τεσσάρων άλλων τάξεων ως ενότητα του μαθήματος της Μελέτης Περιβάλλοντος) είναι: να κατανοήσουν οι μαθητές τους ρόλους, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους ως πολίτες και να καταστούν ικανοί να διαχειρίζονται και να αντιμετωπίζουν τα δύσκολα κοινωνικά και ηθικά προβλήματα, που συχνά εμφανίζονται στη ζωή τους, τόσο στο άμεσο όσο και στο ευρύτερο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον. Επίσης σκοπός του συγκεκριμένου μαθήματος είναι η πνευματική ανάπτυξη, με την προώθηση της γνώσης και της κατανόησης του βαθύτερου νοήματος και σκοπού της ζωής και των οικουμενικών και διαχρονικών αξιών της ανθρώπινης κοινωνίας, με απώτερο στόχο την εφαρμογή τους στην καθημερινή ζωή· η ηθική ανάπτυξη, με την ενθάρρυνση

των μαθητών ώστε να αξιολογούν με κριτικό πνεύμα θέματα ελευθερίας, ισότητας, δικαιοσύνης, ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς και των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων τους στην κοινωνία: η κοινωνική, οικονομική και πολιτική ανάπτυξη, με τη στήριξη των μαθητών ώστε να αποκτήσουν τη γνώση, την κατανόηση και τις δεξιότητες που είναι απαραίτητα στοιχεία για την ελεύθερη, υπεύθυνη και ενεργό συμμετοχή τους στο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό γίνεσθαι: η πολιτισμική ανάπτυξη, με την ενίσχυση της εθνικής και πολιτισμικής ταυτότητας των μαθητών, τη συνειδητοποίηση της φύσης και του ρόλου των διαφόρων ομάδων στις οποίες ανήκουν, και την αποδοχή της διαφορετικότητας και του πλουραλισμού: η ανάπτυξη της ελληνικής μας ταυτότητας και συνείδησης με βάση την εθνική και πολιτιστική μας κληρονομιά: η καλλιέργεια των κοινωνικών σχέσεων και της κοινωνικής συνοχής, της ατομικής ευθύνης και της κοινωνικής αλληλεγγύης: η κατανόηση και η εκτίμηση των συμβόλων και των θεσμών: η απόκτηση κρίσης και πολιτικής σκέψης.

Πολλοί από τους παραπάνω σκοπούς και στόχους υπηρετούνται μέσα από το Θέατρο Σκιών απλά και μόνο με την εμπλοκή των μαθητών με αυτό. Είναι γνωστό εξάλλου πως το θέατρο γενικότερα, κατ' επέκταση και η συγκεκριμένη μορφή θεατρικής τέχνης, συμβάλλει στην κοινωνικοποίηση των ατόμων και στην ομαλή ένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο. Επίσης βοηθάει πάρα πολύ τα παιδιά να κατανοήσουν το πλέγμα των κοινωνικών σχέσεων μέσα στο οποίο ζουν, αφού το θέατρο από τη φύση του αποτελεί μια επικοινωνιακή δραστηριότητα. Μέσα από το Θέατρο Σκιών και την ανάπτυξη των καλλιτεχνικών κλίσεων των μαθητών καλλιεργείται η έφεση για γνώση και για απόκτηση δεξιοτήτων. Επίσης προσφέρονται ίσες ευκαιρίες έκφρασης, συνεργασίας και συμμετοχικότητας, μιας και αποτελεί μια συλλογική δραστηριότητα. Ακόμη το Θέατρο Σκιών συμβάλλει στην κατανόηση του λαϊκού πολιτισμού και κατ' επέκταση στην αισθητική ανάπτυξη των μαθητών, αφού η συγκεκριμένη μορφή θεατρικής τέχνης αποτελεί μια αυθεντική καλλιτεχνική δραστηριότητα. Τέλος, συντελεί στην κατανόηση από τους μαθητές των διάφορων πολιτευμάτων (αυταρχικών, δημοκρατικών κ.λπ.) και των διάφορων θεσμών, καθώς και –με κάποιες προϋποθέσεις– στον σεβασμό της ετερότητας.

Ενδεικτικές δραστηριότητες που μπορούν να πραγματοποιηθούν: Στο πλαίσιο που περιγράφηκε παραπάνω θα μπορούσε οι μαθητές της Ε' και της Στ' τάξης να κάνουν για παράδειγμα έρευνα και να συγκεντρώσουν στοιχεία για τα πολιτεύματα παλιότερα και σήμερα, έτσι όπως αυτά προβάλλονται μέσα από το Θέατρο Σκιών (π.χ. στην Τουρκοκρατία, στην Κατοχή κ.λπ.), για διάφορα κοινωνικά προβλήματα (π.χ. φτώχεια, καταπίεση, αποκλεισμός, προσφυγιά κ.ά.) τόσο διαχρονικά όσο και συγχρονικά καθώς και για διάφορους κοινωνικούς θεσμούς. Τα αποτελέσματα των παραπάνω ερευνών, πέρα από τη συζήτηση που μπορεί να γίνει, θα μπορούσαν να τα παρουσιάσουν και σε μια σχετική θεατρική παράσταση. Θα μπορούσαν επίσης να παρουσιάσουν σε μια παράσταση ήθη, έθιμα και παραδόσεις κατοίκων διάφορων περιοχών της ελληνικής επικράτειας αλλά και άλλων χωρών καθώς και μαθητών/συμμαθητών τους που προέρχονται από άλλες χώρες (μετανάστες). Τέλος, με αφορμή το μοτίβο τόσο του οθωμανικού όσο και του ελληνικού Θεάτρου Σκιών, όπου υπάρχουν πολλοί ήρωες από διαφορετικές κοινωνικές, γλωσσικές, θρησκευτικές, πολιτισμικές και εθνοτικές ομάδες, θα μπορούσαν οι μαθητές να μελετήσουν και να αναζητήσουν τρόπους αρμονικής συμβίωσης των λαών με διαφορετικό πολιτισμό, γλώσσα, θρησκεία, φυλή κ.λπ., αλλά και των αναπόφευκτων συγκρούσεων που πολλές φορές συναντιούνται σε τέτοιες (πολυπολιτισμικές) κοινωνίες. Το τελευταίο έχει ως στόχο την κατανόηση και την επίλυση με ειρηνικό τρόπο, μέσα από την αποδοχή της ετερότητας, των ενδεχόμενων προβλημάτων που απορρέουν από τις παραπάνω

κοινωνικές καταστάσεις.

Φυσικά

Το μάθημα των Φυσικών ("Ερευνώ το Φυσικό Κόσμο") διδάσκεται αυτοτελώς στην Ε' και την Στ' τάξη του Δημοτικού Σχολείου. Για τις υπόλοιπες τάξεις της παραπάνω σχολικής βαθμίδας το μάθημα αυτό είναι ενταγμένο στο διεπιστημονικό διδακτικό αντικείμενο της Μελέτης Περιβάλλοντος.

Σύμφωνα με το Δ.Ε.Π.Π.Σ. και τα Α.Π.Σ. γενικός σκοπός της διδασκαλίας των Φυσικών Επιστημών στο Δημοτικό Σχολείο είναι να έρθουν οι μαθητές σε επαφή με σύγχρονες ιδέες και θέματα από τον χώρο της Φυσικής, προσαρμοσμένα βέβαια στο επίπεδο νοητικής ανάπτυξης και τα ενδιαφέροντά τους, χωρίς αυτό όμως να είναι σε βάρος της επιστημονικής εγκυρότητας. Κάποιοι ωστόσο από τους επιμέρους στόχους της διδασκαλίας του παραπάνω διδακτικού αντικείμενου για τους μαθητές της Ε' τάξης όσον αφορά τον ηλεκτρισμό και το φως είναι οι εξής: να γνωρίσουν το ηλεκτρικό κύκλωμα, να διαπιστώσουν πειραματικά τον σωστό τρόπο σύνδεσης ενός λαμπτήρα με τους πόλους μιας μπαταρίας σε ένα κύκλωμα, να διαπιστώσουν πειραματικά την ύπαρξη υλικών που άγουν το ηλεκτρικό ρεύμα και υλικών που δεν άγουν το ηλεκτρικό ρεύμα, να αναγνωρίσουν το μέρος των καλωδίων που είναι κατασκευασμένο από αγωγούς και αυτό που είναι κατασκευασμένο από μονωτές, να διαπιστώσουν πειραματικά τη χρησιμότητα του διακόπτη σε ένα ηλεκτρικό κύκλωμα, να διαπιστώσουν διαφορές και ομοιότητες μεταξύ της σύνδεσης σε σειρά και της παράλληλης σύνδεσης, να αναφέρουν ότι κατά την εκτέλεση των πειραμάτων μπορούν να χρησιμοποιούν μόνο μπαταρίες και όχι ρεύμα από τις πρίζες, να αναφέρουν οι μαθητές κινδύνους από την απρόσεκτη χρήση των ηλεκτρικών συσκευών, να διαπιστώσουν πειραματικά ότι το φως διαδίδεται ευθύγραμμα και προς όλες τις κατευθύνσεις, να αναφέρουν ότι ένα σώμα χαρακτηρίζεται διαφανές, ημιδιαφανές ή αδιαφανές ανάλογα με το πόσο φως περνά μέσα από αυτό, να ταξινομήσουν διάφορα σώματα σε διαφανή, ημιδιαφανή και αδιαφανή, να κατανοήσουν ότι ο σχηματισμός σκιάς οφείλεται στην ευθύγραμμη διάδοση του φωτός, να διαπιστώσουν πειραματικά ότι το μέγεθος της σκιάς εξαρτάται από την απόσταση του σώματος από τη φωτεινή πηγή, να διαπιστώσουν πειραματικά το φαινόμενο της απορρόφησης του φωτός, να αναφέρουν επιφάνειες στις οποίες το φως κυρίως διαχέεται και επιφάνειες στις οποίες το φως κυρίως απορροφάται κ.ά. Όλοι οι παραπάνω στόχοι των δύο αυτών κεφαλαίων υπηρετούνται μέσα από την ενασχόληση των μαθητών με το Θέατρο Σκιών.

Όπως είναι γνωστό το Θέατρο Σκιών στηρίζεται στο φως και τη σκιά κι ουσιαστικά είναι ένα «παιχνίδι» με τα δύο παραπάνω φυσικά φαινόμενα. Για την παραγωγή του φωτός, με σκοπό τον φωτισμό του μπερντέ και τη δημιουργία της σκιάς από την κάθε φιγούρα, οι σύγχρονοι καραγκιοζοπαίχτες χρησιμοποιούν ηλεκτρικά κυκλώματα και λαμπτήρες. Παλιότερα χρησιμοποιούσαν άλλες πηγές, όπως κεριά, λυχνάρια κ.ά. Το γεγονός αυτό, όπως είναι φυσικό, μπορεί να βοηθήσει πολύ στη διδασκαλία των διδακτικών στόχων που περιγράφηκαν αμέσως παραπάνω.

Ενδεικτικές δραστηριότητες που μπορούν να πραγματοποιηθούν: Στο παραπάνω πλαίσιο θα μπορούσε ο/η εκπαιδευτικός της συγκεκριμένης τάξης να δημιουργήσει ηλεκτρικά κυκλώματα στα οποία θα έβαζε ηλεκτρικούς λαμπτήρες για τον φωτισμό που περιγράφηκε παραπάνω. Οι μαθητές θα μπορούσαν να παρατηρήσουν τα ηλεκτρικά κυκλώματα αυτά και να δημιουργήσουν αντίστοιχα με τη χρήση όμως μπαταριών, λαμπτήρων χαμηλής τάσης (λαμπάκια) κ.λπ. Με τη δραστηριότητα αυτή εξασκούνται οι μαθητές τόσο στη δημιουργία

ηλεκτρικών κυκλωμάτων όσο και στην πειραματική διαπίστωση για την ύπαρξη μονωτών και αγωγών του ηλεκτρικού ρεύματος καθώς και στη χρησιμότητα των καλωδίων, των διακοπών κ.λπ. Επίσης μπορούν να διαπιστώσουν τις διαφορές ανάμεσα στα διάφορα είδη σύνδεσης κυκλωμάτων (παράλληλη και σε σειρά). Αναφορικά με το φως μπορούν να διαπιστώσουν πειραματικά την ευθύγραμμη διάδοση του φωτός με τη χρήση φακών, λαμπτήρων και άλλων σύνεργων του Θεάτρου Σκιών, να διαπιστώσουν την ύπαρξη σωμάτων διαφανών, ημιδιαφανών και αδιαφανών (π.χ. φιγούρες από ζελατίνα, χαρτί, ξύλο, δέρμα κ.λπ.), τον τρόπο σχηματισμού της σκιάς, τη διάχυση και την απορρόφηση του φωτός κ.λπ.

Μελέτη Περιβάλλοντος

Η Μελέτη Περιβάλλοντος διδάσκεται αυτοτελώς στις τέσσερις πρώτες τάξεις του Δημοτικού Σχολείου (Α΄ έως και Δ΄). Το συγκεκριμένο μάθημα όμως μπορεί να συνδεθεί με προγράμματα και να αξιοποιήσει την εμπειρία και από άλλους τομείς, όπως την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, την Κυκλοφοριακή Αγωγή, την Αγωγή Υγείας κ.ά. Το Θέατρο Σκιών, όπως θα δούμε στη συνέχεια, μπορεί να φανεί χρήσιμο και σε αυτό το διδακτικό αντικείμενο, φυσικά στις τάξεις αυτές για τις οποίες προβλέπεται η διδασκαλία του.

Σύμφωνα με το Δ.Ε.Π.Π.Σ. και τα Α.Π.Σ. ο γενικός σκοπός της Μελέτης του Περιβάλλοντος είναι η απόκτηση γνώσεων και η ανάπτυξη δεξιοτήτων, αξιών και στάσεων, που επιτρέπουν στο μαθητή να παρατηρεί, να περιγράφει, να ερμηνεύει και σε κάποιο βαθμό να προβλέπει τη λειτουργία, τους συσχετισμούς και τις αλληλεπιδράσεις του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος μέσα στο οποίο αναπτύσσεται η ανθρώπινη δραστηριότητα στο χώρο και στο χρόνο, με τρόπο ώστε να οδηγείται στη συνειδητοποίηση των πλεονεκτημάτων και της ανάγκης για αειφόρο ανάπτυξη του πλανήτη. Η διαδικασία αυτή αποσκοπεί στη δημιουργία μιας σφαιρικής αντίληψης για τη ζωή που συνιστά κυρίως την ανάπτυξη γνωστικών διασυνδέσεων και αλληλεπιδράσεων μεταξύ διαφορετικών αντικειμένων, στις οποίες η έμφαση δίνεται στην αντιμετώπιση του μαθητή ως ερευνητή.

Κάποιοι από τους επιμέρους στόχους της διδασκαλίας του συγκεκριμένου διδακτικού αντικείμενου για τους μαθητές του Δημοτικού Σχολείου είναι οι παρακάτω: να αναπτύξουν πνεύμα συνεργασίας για την πραγματοποίηση κοινών δραστηριοτήτων και εκδηλώσεων στο χώρο του σχολείου, να αναπτύξουν ενδιαφέρον και αγάπη για την πατρίδα και την πολιτιστική τους κληρονομιά, να ευαισθητοποιηθούν σε θέματα αντιμετώπισης προβλημάτων (π.χ. περιβάλλοντος) που αφορούν το ευρύτερο τοπικό περιβάλλον, να αναπτύξουν ενδιαφέρον για την αναζήτηση και ανάδειξη στοιχείων από τον λαϊκό πολιτισμό της ευρύτερης περιοχής στην οποία ανήκει η κοινότητά τους, να ευαισθητοποιηθούν για τα προβλήματα που αφορούν το ευρύτερο φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον κ.λπ.

Ενδεικτικές δραστηριότητες που μπορούν να πραγματοποιηθούν: Οι μαθητές με αφορμή την οργάνωση μιας παράστασης Θεάτρου Σκιών (κατασκευή φιγούρας, σκηνικών, μπερντέ, συγγραφή κειμένων κ.λπ.) εξερευνούν το περιβάλλον τους (φυσικό και ανθρωπογενές). Κάνουν, για παράδειγμα, έρευνα αγοράς και ασχολούνται με την αγορά των απαραίτητων υλικών αναλαμβάνοντας ο καθένας κάποιον ρόλο, πραγματοποιούν επισκέψεις σε μουσεία ή άλλους σχετικούς χώρους με σκοπό την απόκτηση υλικού αλλά και παραστάσεων της καθημερινότητας που θα τους φανούν χρήσιμα στην πραγματοποίηση της θεατρικής τους παράστασης (π.χ. συγκέντρωση στοιχείων σχετικά με την παράδοση ή διάφορων κοινωνικών καταστάσεων κ.λπ.). Με βάση τα παραπάνω μπορούν να δημιουργήσουν θεατρικά σενάρια, στα

οποία θα αποτυπώνονται διάφορες καταστάσεις της καθημερινής ζωής και τα οποία μπορούν να τα παρουσιάσουν σε μια παράσταση όπου οι ήρωες θα είναι βγαλμένοι μέσα από την ίδια τη ζωή (π.χ. η αρμονική συνύπαρξη ή οι συγκρούσεις των ανθρώπων, η αγάπη, ο έρωτας, η ζήλια, η γέννηση, ο θάνατος, οι διαφυλικές σχέσεις, η υιοθεσία, το διαζύγιο των γονέων, οι αναπηρίες, οι προβληματικές μορφές συμπεριφοράς μέσα στην τάξη, τα προβλήματα συμβίωσης στο σχολείο/bullying, ο εκφοβισμός, η κακοποίηση κ.ά.).

Στο πλαίσιο της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, η οποία όπως ήδη αναφέρθηκε μπορεί να ενταχθεί στο συγκεκριμένο διδακτικό αντικείμενο, μπορούν οι μαθητές να ασχοληθούν με ένα περιβαλλοντικό ζήτημα το οποίο έχει σχέση με το άμεσο περιβάλλον τους (π.χ. το πρόβλημα των σκουπιδιών, η ρύπανση των πόλεων από τα αυτοκίνητα, τα εργοστάσια και γενικά από τις ανθρώπινες δραστηριότητες, τις πυρκαγιές των δασών κ.λπ.). Στο πλαίσιο που αναφέρθηκε παραπάνω μπορούν οι μαθητές να συγκεντρώσουν κατόπιν σχετικής έρευνας τα στοιχεία και τις πληροφορίες και να τα δραματοποιήσουν παρουσιάζοντάς τα σε μια θεατρική παράσταση. Μπορούν ακόμη να παρακολουθήσουν παραστάσεις με σχετικό περιεχόμενο. Στο πλαίσιο της Κυκλοφοριακής Αγωγής μπορούν οι μαθητές μέσα από τους ήρωες/φιγούρες της συγκεκριμένης μορφής θεατρικής τέχνης να προσεγγίσουν διάφορα θέματα σχετικού περιεχομένου (π.χ. οδηγίες για την κυκλοφορία των πεζών, χρήση υπόγειων διαβάσεων, κατασκευή και εκμάθηση των βασικών σημάτων κυκλοφορίας, κατασκευή και εκμάθηση της λειτουργίας των φωτεινών σηματοδοτών, ασφάλιση αυτοκινήτων, παραβιάσεις του Κ.Ο.Κ., ρύπανση του περιβάλλοντος από τα τροχοφόρα, ηχορρύπανση, ασφαλή οδήγηση ποδηλάτων και γενικά τροχοφόρων, τροχαία ατυχήματα, χρήση ζωνών ασφαλείας και κράνους κ.ά.). Στο πλαίσιο της Αγωγής Υγείας μπορούν οι μαθητές μέσα από τους ήρωες/φιγούρες του Θεάτρου Σκιών να προσεγγίσουν διάφορα θέματα σχετικού περιεχομένου (π.χ. υγεία και υγιεινή του σώματος, υγιεινή διατροφή, ατυχήματα και πρώτες βοήθειες κ.λπ.).

Φυσική Αγωγή

Το μάθημα της Φυσικής Αγωγής (Γυμναστικής) διδάσκεται αυτοτελώς σε όλες τις τάξεις του Δημοτικού Σχολείου. Ως εκ τούτου το Θέατρο Σκιών μπορεί να φανεί χρήσιμο σε αυτό το διδακτικό αντικείμενο καθ' όλη τη διάρκεια της παραμονής του μαθητή στη συγκεκριμένη σχολική βαθμίδα.

Σύμφωνα με το Δ.Ε.Π.Π.Σ. και τα Α.Π.Σ. ο σκοπός της Φυσικής Αγωγής στην υποχρεωτική εκπαίδευση είναι να συμβάλει κατά προτεραιότητα στη σωματική ανάπτυξη των μαθητών και παράλληλα να βοηθήσει στην ψυχική και πνευματική τους καλλιέργεια καθώς και στην αρμονική ένταξή τους στην κοινωνία. Προτεραιότητα έχει η ανάπτυξη των κινητικών δεξιοτήτων των μαθητών και μέσω αυτών η καλλιέργεια των φυσικών τους ικανοτήτων και η ενίσχυση της υγείας τους. Κάποιοι από τους επιμέρους στόχους της διδασκαλίας του συγκεκριμένου διδακτικού αντικείμενου για τους μαθητές του Δημοτικού Σχολείου είναι οι παρακάτω:

Τάξεις Α' - Β'

Οι μαθητές επιδιώκεται: να αναπτύξουν τις αντιληπτικές τους ικανότητες: την κιναισθητική αντίληψη, την οπτική αντίληψη, την ακουστική αντίληψη, την αντίληψη μέσω της αφής, τις ικανότητες συντονισμού, να αναπτύξουν απλές κινητικές προσαρμοστικές δεξιότητες, να γνωρίσουν και να καλλιεργήσουν στοιχεία ρυθμού και κίνησης, να αναπτύξουν τη μη λεκτική επικοινωνία: εκφραστική κίνηση, δημιουργική κίνηση, να αναπτύξουν τη φαντασία και τη δημιουργικότητά τους, να εκφραστούν κινητικά, χρησιμοποιώντας το σώμα τους, να

αναπτύξουν απλές κινητικές δεξιότητες, να καλλιεργήσουν στοιχεία της ελληνικής λαϊκής παράδοσης, να αποκτήσουν γνώσεις που σχετίζονται με τον παραδοσιακό χορό, τη μουσική και το τραγούδι σε τοπικό και εθνικό επίπεδο, να αναπτύξουν αντιληπτικές ικανότητες: κιναισθητική, οπτική, ακουστική αντίληψη, ικανότητες συντονισμού, να εκτιμήσουν τα αισθητικά στοιχεία της κίνησης κ.λπ.

Τάξεις Γ' - Δ'

Οι μαθητές επιδιώκεται: να αναπτύξουν κοινωνικές και ψυχικές αρετές όπως: συνεργασία, ομαδικό πνεύμα, αυτοπειθαρχία, θέληση, υπευθυνότητα, υπομονή, επιμονή και θάρρος, να βελτιώσουν τις αντιληπτικές τους ικανότητες: την κιναισθητική, την οπτική, την ακουστική αντίληψη, την αντίληψη μέσω της αφής, τις ικανότητες συντονισμού, να αναπτύξουν απλές κινητικές προσαρμοστικές δεξιότητες, σύνθετες προσαρμοστικές δεξιότητες, να αναπτύξουν τη μη λεκτική επικοινωνία: εκφραστική κίνηση, δημιουργική κίνηση, να καλλιεργήσουν στοιχεία ρυθμού και κίνησης, να εκφραστούν με το τραγούδι και την κίνηση, να διευρύνουν τις κινητικές τους δυνατότητες, να αναπτύξουν απλές κινητικές προσαρμοστικές δεξιότητες, να αναπτύξουν τη μη λεκτική επικοινωνία: εκφραστική κίνηση, δημιουργική κίνηση, να αναπτύξουν τη φαντασία και τη δημιουργικότητά τους, να κατανοήσουν την αίσθηση του χώρου χρησιμοποιώντας το σώμα τους, να αυτοσχεδιάσουν κινητικά χρησιμοποιώντας το σώμα τους, να αποκτήσουν γνώσεις που σχετίζονται με τον παραδοσιακό χορό, τη μουσική και το τραγούδι σε τοπικό και εθνικό επίπεδο, να καλλιεργήσουν στοιχεία της ελληνικής λαϊκής παράδοσης, να γνωρίσουν την ελληνική πολιτισμική παράδοση, να εκτιμήσουν τα αισθητικά στοιχεία της κίνησης κ.λπ.

Τάξεις Ε' - Στ'

Οι μαθητές επιδιώκεται: να βελτιώσουν την κιναισθητική αντίληψη, την οπτική αντίληψη, την αντίληψη μέσω της αφής, τις ικανότητες συντονισμού, να αναπτύξουν σύνθετες κινητικές δεξιότητες, περίπλοκες κινητικές δεξιότητες, να αποκτήσουν γνώσεις που σχετίζονται με τους παραδοσιακούς χορούς, τη μουσική και το τραγούδι σε τοπικό και εθνικό επίπεδο, να καλλιεργήσουν στοιχεία ρυθμού, κίνησης, μουσικής, τραγουδιού, να γνωρίσουν στοιχεία της λαϊκής μας παράδοσης, να κατανοήσουν την αξία της πολιτισμικής μας κληρονομιάς, να εκτιμήσουν τα αισθητικά στοιχεία της κίνησης.

Όλους τους παραπάνω στόχους θα μπορούσαμε σε γενικές γραμμές να τους εντάξουμε σε τρεις ομάδες: α) ψυχοκινητική (αίσθηση του χώρου και του χρόνου, οπτικοκινητικός συγχρονισμός και συντονισμός κ.λπ.), β) μουσικοκινητική (ρυθμός, ένταση, ρυθμική και κινητική συνοδεία/ρυθμική αγωγή κ.λπ.) και γ) παράδοση/ πολιτισμός (ελληνικοί παραδοσιακοί χοροί). Οι συντριπτική πλειοψηφία των παραπάνω στόχων υπηρετούνται, όπως θα δούμε στη συνέχεια, μέσα από την ενασχόληση των μαθητών με τη συγκεκριμένη μορφή θεατρικής τέχνης, ανάλογα φυσικά με την ηλικία και την ψυχοκινητική ανάπτυξή τους. Είναι γνωστό εξάλλου πως για να δοθεί μια παράσταση Θεάτρου Σκιών θα πρέπει –μεταξύ των άλλων- να υπάρχει από τον παραδοσιακό χορό οπτικοκινητικός συντονισμός, ρυθμική κίνηση, άριστη γνώση της παραδοσιακής μουσικής και των χορών κ.λπ.

Ενδεικτικές δραστηριότητες που μπορούν να πραγματοποιηθούν: Στις μικρότερες τάξεις (Α' και Β') αλλά και στις αμέσως επόμενες (Γ' και Δ') θα πρέπει να δοθεί έμφαση στην ψυχοκινητική ανάπτυξη των μαθητών και στην μουσικοκινητική. Για τον σκοπό αυτό μπορούν οι μαθητές να πάρουν στο χέρι τους μια φιγούρα που κατασκεύασαν οι ίδιοι και με κατάλληλη μουσική υπόκρουση μπορούν να χορέψουν τον χορό που «χορεύει» η φιγούρα στην παράσταση

ή έναν φανταστικό χορό. Οι μαθητές κινούνται ελεύθερα στον χώρο της αίθουσας και συντονίζουν τις κινήσεις τους με τη μουσική ή με ρυθμικά χτυπήματα του/της εκπαιδευτικού. Η δραστηριότητα αυτή μπορεί να γίνει είτε ατομικά είτε ομαδικά (γραμμή/κύκλος) είτε σε ζευγάρια. Στη συνέχεια μπορούν να μπουν οι μαθητές πίσω από τον μπερντέ και να κινήσουν τη φιγούρα τους ρυθμικά ώστε να «χορεύει» η τελευταία πίσω απ' το πανί. Οι φιγούρες μπορούν να «χορέψουν» -κατ' επέκταση κι οι μαθητές- όλα τα είδη των ελληνικών χορών (της πόλης, του χωριού, των νησιών κ.λπ.) αλλά και ξένων (π.χ. ευρωπαϊκών, αμερικανικών, ασιατικών, κλασικής μουσικής κ.λπ.). Με αυτόν τον τρόπο προσδιορίζουμε τον χορό σε σχέση με τον χώρο και συγχρόνως καλύπτουμε και στόχους της διαπολιτισμικής αγωγής. Επίσης μπορούν οι μαθητές να χορέψουν φανταστικούς χορούς των μυθικών και προϊστορικών χρόνων με τις ανάλογες φιγούρες (π.χ. της εποχής των θεών του Ολύμπου, των ημίθεων/Θησέα και Ηρακλή κ.λπ.), των χρόνων της αρχαιότητας (κλασικής και ύστερης), π.χ. χορεύουν οι Αθηναίοι στην αρχαία Αθήνα μετά τη νίκη στον Μαραθώνα ή οι στρατιώτες του Μεγάλου Αλεξάνδρου μετά από μια μεγάλη νίκη κ.λπ., των βυζαντινών χρόνων (π.χ. χορεύουν οι θεατές στον ιππόδρομο πριν από μια ιπποδρομία ή οι ακρίτες μετά από μια νικηφόρα μάχη), των νεότερων χρόνων (π.χ. οι κλέφτες μετά από μια μάχη ή σε ένα πανηγύρι), των σημερινών χρόνων κ.λπ. Με αυτόν τον τρόπο προσδιορίζουμε τον χορό σε σχέση με τον χρόνο (Άλκηστις, 1992: 146-151).

Για την επίτευξη των ψυχοκινητικών στόχων, που περιγράφηκαν παραπάνω, μπορεί ακόμη ο/η εκπαιδευτικός να πραγματοποιήσει με τους μαθητές διάφορες ασκήσεις για την κινητική των δακτύλων και το συγχρονισμό των χεριών (π.χ. δύο φιγούρες που τις κρατάει ο μαθητής οι οποίες συνομιλούν και κινούνται συγχρονισμένα). Μπορεί ο/η εκπαιδευτικός να κάνει ασκήσεις στους μαθητές για τον συγχρονισμό κατά την κίνηση των μερών μιας φιγούρας, π.χ. του Καραγκιόζη που αποτελείται από πολλά «κομμάτια» ή του Εβραίου, του οποίου το κεφάλι κινείται (είναι «ξεβιδωμένο» όπως λέει χαρακτηριστικά ο Καραγκιόζης). Μπορεί ακόμη ο/η εκπαιδευτικός να διδάξει στους μαθητές πώς γίνεται η εμπύχωση μιας φιγούρας, η οποία προϋποθέτει μεγάλη ψυχοκινητική ωριμότητα, δηλαδή πώς «βλέπει» η φιγούρα, πώς «περπατάει», πώς «αντιδρά», πώς «αισθάνεται» κ.λπ.

Στις μεγαλύτερες τάξεις (Ε' και Στ') μπορεί ο/η εκπαιδευτικός να δώσει έμφαση, εκτός από τους παραπάνω στόχους για κάποιους από τους μαθητές που δεν τους έχουν κατακτήσει επαρκώς, στην παράδοση και στους πολιτιστικούς στόχους (ελληνικοί παραδοσιακοί και σύγχρονοι χοροί). Μπορεί για παράδειγμα να διδάξει στους μαθητές τον χορό που χορεύει η κάθε φιγούρα, π.χ. τον Τσάμικο του μπαρμπα-Γιώργου, τον καλαματιανό του Καραγκιόζη τον οποίο χορεύει με τον Χατζηαβάτη στο τέλος κάθε παράστασης, τον ζειμπέκικο του Σταύρακα κ.λπ. Τα παραπάνω μπορούν να γίνουν και σε συνεργασία με τον/τη γυμναστή/γυμνάστρια του σχολείου, όπου αυτός/αυτή είναι διαθέσιμος/η.

Θεωρούμε τέλος ότι δεν είναι πλεονασμός να αναφέρουμε ότι όλες οι παραπάνω δραστηριότητες συμβάλλουν στην ομαδικότητα (ένταξη του ατόμου στην ομάδα), τη συνεργασία, την αυτοπειθαρχία, τον σεβασμό του άλλου, την τήρηση των κανόνων, την επικοινωνία κ.λπ., που κι αυτοί αποτελούν επιμέρους στόχους του συγκεκριμένου διδακτικού αντικείμενου.

Μουσική

Το μάθημα της Μουσικής διδάσκεται αυτοτελώς σε όλες τις τάξεις του Δημοτικού Σχολείου. Ως εκ τούτου το Θέατρο Σκιών μπορεί να φανεί χρήσιμο σε αυτό το διδακτικό αντικείμενο καθ' όλη

τη διάρκεια της παραμονής του μαθητή στη συγκεκριμένη σχολική βαθμίδα.

Σύμφωνα με το Δ.Ε.Π.Π.Σ. και τα Α.Π.Σ. ο σκοπός της Μουσικής στην υποχρεωτική εκπαίδευση είναι πρωταρχικά η ανάπτυξη και καλλιέργεια της ικανότητας για αισθητική απόλαυση κατά την ακρόαση, εκτέλεση και δημιουργία μουσικής ως μιας από τις εκδηλώσεις καλλιτεχνικής έκφρασης και δημιουργικότητας του ανθρώπου. Μέσω αυτού του σκοπού και παράλληλα προς αυτόν, η μουσική αγωγή αποβλέπει στη γενικότερη καλλιέργεια της δημιουργικότητας και της προσωπικότητας των μαθητών, μέσα από την ενεργητική ακρόαση, τις δραστηριότητες μουσικής δημιουργίας και εκτέλεσης.

Κάποιοι από τους επιμέρους στόχους της διδασκαλίας του συγκεκριμένου διδακτικού αντικειμένου για τους μαθητές του Δημοτικού Σχολείου είναι οι παρακάτω: να αναπτύξουν θετική στάση και αγάπη προς τη μουσική, να τραγουδούν ομαδικά διάφορα τραγούδια, να ακούν προσεκτικά διάφορα είδη μουσικής και να αναγνωρίζουν τα βασικά τους στοιχεία, να τραγουδούν και να παίζουν μουσική από διάφορες εποχές και κουλτούρες, να γνωρίσουν τις δυνατότητες της φωνής τους και να μπορούν να τις αξιοποιούν εκφράζοντας συναισθήματα και καταστάσεις (Βιβλίο Δασκάλου Θεατρικής Αγωγής Ε' και Στ', 2006: 193) κ.λπ.

Ενδεικτικές δραστηριότητες που μπορούν να πραγματοποιηθούν: Ο/Η εκπαιδευτικός της τάξης σε συνεργασία με τον/την μουσικό του σχολείου, όπου αυτός/αυτή είναι διαθέσιμος/η, μπορεί να διδάξει τους μαθητές του/της (ιδιαίτερα αυτούς των μικρότερων τάξεων) να τοποθετούν και να χρησιμοποιούν σωστά τη φωνή τους, να τους δείξει πώς μπορούν να παράγουν ήχους με διάφορα μέρη του σώματος (π.χ. χέρια, χείλη κ.λπ.) ή με διάφορα αντικείμενα, οι οποίοι είναι απαραίτητοι σε μια παράσταση Θεάτρου Σκιών. Μπορεί ακόμη να πραγματοποιήσει διάφορα μουσικοκινητικά παιχνίδια με μουσική υπόκρουση από τη συγκεκριμένη μορφή θεατρικής τέχνης, αλλά και να ακούσει με τους μαθητές του διάφορα μουσικά μοτίβα που απαντώνται στο Θέατρο Σκιών. Οι μαθητές των μεγαλύτερων τάξεων μπορούν να μάθουν να τραγουδούν ατομικά ή ομαδικά τα τραγούδια των ηρώων μιας παράστασης, π.χ. ένα τσάμικο για τον μπαρμπα-Γιώργο, μια ζακυνθινή καντάδα για τον σιορ-Διονύσιο, έναν αμανέ για τον Χατζηαβάτη κ.λπ. Μέσα από τη δραστηριότητα αυτή και στο πλαίσιο της εθνομουσικολογίας και της μουσικής λαογραφίας, ο μαθητής θα μπορέσει επίσης να μελετήσει μουσικά μοτίβα από διάφορα μέρη της Ελλάδας αλλά και το κάθε μουσικό είδος τραγουδιού που απαντάται στη συγκεκριμένη μορφή θεατρικής τέχνης (π.χ. το νησιώτικο, το ηπειρώτικο, το ρεμπέτικο, την επτανησιακή καντάδα κ.λπ.). Με αυτόν τον τρόπο υπηρετείται και ο στόχος της καλλιέργειας και της διάσωσης της μουσικής παράδοσης και γενικότερα του πολιτισμού του τόπου μας. Σε ένα διαπολιτισμικό πλαίσιο και για τις ανάγκες μιας παράστασης διαπολιτισμικού περιεχομένου, την οποία θα δημιουργούσαν οι μαθητές, θα μπορούσαν οι τελευταίοι να ακούσουν και να μελετήσουν μουσικές και τραγούδια από άλλες χώρες (ιδιαίτερα των χωρών προέλευσης συμμαθητών της τάξης τους ή του σχολείου). Με αυτόν τον τρόπο υπηρετούνται και στόχοι της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης μέσα από τη μουσική, η «γλώσσα» της οποίας θεωρείται από πολλούς ως διεθνής. Τέλος, κάποιοι μαθητές των μεγάλων τάξεων, οι οποίοι ενδεχομένως γνωρίζουν να παίζουν κάποιο μουσικό όργανο, θα μπορούσαν να δημιουργήσουν μικρές μουσικές συνθέσεις για τις ανάγκες μιας θεατρικής παράστασης αυτού του είδους και με αυτόν τον τρόπο να εξοικειωθούν και με τον ρόλο του μουσικού δημιουργού και της μουσικής επένδυσης μιας παράστασης.

Εικαστικά

Το μάθημα των Εικαστικών διδάσκεται αυτοτελώς σε όλες τις τάξεις κάποιων Δημοτικών Σχολείων (π.χ. Ενιαίου Αναμορφωμένου Προγράμματος) ενώ στα υπόλοιπα το συγκεκριμένο διδακτικό αντικείμενο είναι ενταγμένο στο μάθημα της Αισθητικής Αγωγής. Ως εκ τούτου το Θέατρο Σκιών μπορεί να φανεί χρήσιμο σε αυτό το διδακτικό αντικείμενο καθ' όλη τη διάρκεια της παραμονής του μαθητή στη συγκεκριμένη σχολική βαθμίδα.

Σύμφωνα με το Δ.Ε.Π.Π.Σ. και τα Α.Π.Σ. ο γενικός σκοπός της διδασκαλίας των Εικαστικών στο Δημοτικό Σχολείο είναι: «να γνωρίσει ο μαθητής τις Εικαστικές Τέχνες, να εμβαθύνει σ' αυτές και να τις απολαύσει μέσα από ισόρροπες δραστηριότητες έρευνας και δημιουργίας έργων, αλλά και μέσα από τη γνώση και την κατανόηση του φαινομένου της τέχνης, ώστε να καλλιεργηθεί ως δημιουργός και ως φιλότεχνος θεατής». Ειδικότερα με το μάθημα των Εικαστικών επιδιώκεται να καλλιεργηθεί: η δημιουργικότητα του μαθητή, η παραγωγή καλλιτεχνικού έργου, η συμμετοχή του στις εικαστικές τέχνες, η γνώση και η χρήση των υλικών, των μέσων, των εργαλείων και των πηγών σε ποικίλες εικαστικές μορφές, η ευαίσθητη ανταπόκριση, η κατανόηση, η κριτική προσέγγιση και η ανάλυση του εικαστικού έργου αλλά και του φαινομένου της Τέχνης γενικότερα, η κατανόηση της πολιτιστικής διάστασης και η συμβολή των τεχνών στον πολιτισμό διαχρονικά και συγχρονικά. Κάποιοι από τους επιμέρους στόχους της διδασκαλίας του συγκεκριμένου διδακτικού αντικειμένου για τους μαθητές του Δημοτικού Σχολείου είναι οι παρακάτω:

Τάξεις Α' - Β'

Οι μαθητές επιδιώκεται: να ερευνούν και να πειραματίζονται με διάφορα υλικά δημιουργώντας εικαστικά έργα, να εκφράζουν ιδέες, εμπειρίες και συναισθήματα μέσα από τα έργα τους, να ανακαλύπτουν ότι η τέχνη είναι σπουδαίος τρόπος έκφρασης, να αναπτύσσουν εκτίμηση και ενδιαφέρον για την Τέχνη και επιθυμία να συμμετέχουν σε καλλιτεχνικές δραστηριότητες.

Τάξεις Γ' - Δ'

Οι μαθητές επιδιώκεται: να ερευνούν και να χρησιμοποιούν υλικά, τεχνικές και τρόπους για τη δημιουργία έργων και να αποκτούν δεξιότητες, να αναπτύσσουν ιδέες και να εκφράζουν συναισθήματα μέσα από την πορεία της καλλιτεχνικής δημιουργίας τους, να επιδεικνύουν τις ικανότητές τους σε ατομικές και σε ομαδικές καλλιτεχνικές εργασίες.

Τάξεις Ε' - Στ'

Οι μαθητές επιδιώκεται: να κάνουν επιτυχημένη χρήση υλικών και τεχνικών στα έργα τους, να χρησιμοποιούν τις γνώσεις τους για τις εικαστικές τέχνες στα άλλα μαθήματα, να συμμετέχουν σε σύνθετες καλλιτεχνικές εργασίες, να αναγνωρίζουν τη σημασία και τη σπουδαιότητα της τέχνης σε διάφορους πολιτισμούς, να αναγνωρίζουν διάφορα εικαστικά επαγγέλματα και αργότερα τις ικανότητες των ανθρώπων που ασχολούνται με αυτά.⁶

Ενδεικτικές δραστηριότητες που μπορούν να πραγματοποιηθούν: Ο/Η εκπαιδευτικός της τάξης σε συνεργασία με τον/την εικαστικό του σχολείου, όπου αυτός/αυτή είναι διαθέσιμος/η, μπορεί να διδάξει τους μαθητές του/της (ιδιαίτερα αυτούς των μεγαλύτερων τάξεων) πώς να επιλέγουν τα κατάλληλα υλικά (ζελατίνα, δέρμα, ξύλο, πανί, σύρματα, σίδερα, μεντεσέδες κ.λπ.) τα οποία θα χρησιμοποιήσουν για την κατασκευή της κάθε φιγούρας, του μπερντέ καθώς και των άλλων αντικειμένων που είναι απαραίτητα για μια παράσταση του

⁶ Ο τελευταίος στόχος υπηρετείται απλά και μόνο με την εμπλοκή των μαθητών με το Θέατρο Σκιών, μιας και ο караγκιοζοπαίχτης είναι συγχρόνως ζωγράφος, σκηνογράφος, φωτιστής, σκηνοθέτης, θεατρικός συγγραφέας κ.λπ.

Θεάτρου Σκιών (τεχνολογία και κατασκευή). Στη συνέχεια θα διδάξει βασικές γνώσεις και τεχνικές για την ιδιαιτερότητα του κάθε υλικού (ζελατίνας, ξύλου, δέρματος, πανιού κ.λπ.) ως προς την κοπή, τη διάτρηση και τη συναρμολόγηση. Ο κάθε μαθητής σε συνεργασία με τον/την εκπαιδευτικό αλλά και τους συμμαθητές του κόβει, ζωγραφίζει και συναρμολογεί τη φιγούρα του. Οι μαθητές σε συνεργασία και με τη βοήθεια του/της εκπαιδευτικού κατασκευάζουν τον μπερντέ (μετρούν, κόβουν, καρφώνουν κ.λπ.) καθώς και τα άλλα αντικείμενα που είναι χρήσιμα για μια παράσταση (σκηνικά, ποδιά, στηρίγματα, φωτιστικά κ.ά.). Δημιουργούν επίσης διάφορα αντικείμενα σχετικά με τη συγκεκριμένη μορφή θεατρικής τέχνης και διακοσμούν τον χώρο (αφίσες, ρεκλάμες, σύνεργα του καραγκιοζοπαίχτη κ.λπ.).⁷ Ακόμη οι μαθητές μπορούν να επισκεφτούν μουσεία σχετικά με το Θέατρο Σκιών (π.χ. Σπαθάρειο Μουσείο, Μουσείο Θεάτρου Σκιών «Χαρίδημος» του Πολιτιστικού Κέντρου του Δήμου Αθηναίων κ.ά.) ή να καλέσει το σχολείο –όπου αυτό είναι εφικτό– έναν καραγκιοζοπαίχτη κι έτσι μπορούν να έρθουν οι μαθητές σε επαφή με αυθεντικούς συνεχιστές της συγκεκριμένης τέχνης, παρακολουθώντας μια επίδειξη σχετική με την κατασκευή φιγούρας και άλλων αντικειμένων του Θεάτρου Σκιών. Οι μαθητές των μικρότερων τάξεων μπορούν να περιοριστούν στην κατασκευή φιγούρων και άλλων αντικειμένων με απλό χαρτί ή χαρτόνι. Οι μαθητές τέλος μπορούν να πραγματοποιήσουν στο σχολείο εκθέσεις με διάφορα αντικείμενα του Θεάτρου Σκιών, τα οποία κατασκεύασαν οι ίδιοι (φιγούρες, μπερντέδες, σκηνικά, διάφορα σύνεργα κ.λπ.).

Όπως είναι φυσικό, πολλές από τις παραπάνω δραστηριότητες δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν μέσα στην αίθουσα διδασκαλίας, αλλά απαιτείται ξεχωριστός χώρος, ένα «εργαστήρι» (π.χ. η αίθουσα των εικαστικών, όπου αυτή υπάρχει, μια αποθήκη κ.λπ.) στο οποίο οι μαθητές μπορούν να εργαστούν πολύ πιο άνετα και με περισσότερη ασφάλεια. Είναι αυτονόητο πως με όλες τις παραπάνω δραστηριότητες, πέρα από το γεγονός ότι υπηρετείται ένα μεγάλο ποσοστό των στόχων του συγκεκριμένου διδακτικού αντικείμενου (ζωγραφική, κατασκευές, κατανόηση πολιτιστικής διάστασης της τέχνης κ.λπ.), καλλιεργείται η δημιουργικότητα και η φαντασία του παιδιού, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει στο σημερινό σχολείο που δεν είναι άλλο από την παθητική συσσώρευση γνώσεων και πληροφοριών.

Θεατρική Αγωγή

Το μάθημα της Θεατρικής Αγωγής διδάσκεται αυτοτελώς σε όλες τις τάξεις κάποιων Δημοτικών Σχολείων (π.χ. Ενιαίου Αναμορφωμένου Προγράμματος) ενώ στα υπόλοιπα το συγκεκριμένο διδακτικό αντικείμενο είναι ενταγμένο στο μάθημα της Αισθητικής Αγωγής. Ως εκ τούτου το Θέατρο Σκιών μπορεί να φανεί χρήσιμο σε αυτό το διδακτικό αντικείμενο καθ' όλη τη διάρκεια της παραμονής του μαθητή στη συγκεκριμένη σχολική βαθμίδα.

Σύμφωνα με το Δ.Ε.Π.Π.Σ. και τα Α.Π.Σ. ο γενικός σκοπός της διδασκαλίας του Θεάτρου στο Δημοτικό Σχολείο είναι: «να ενθαρρυνθούν οι μαθητές ώστε να αναπτύξουν ικανότητες και κλίσεις για να μπορέσουν να λειτουργήσουν αρμονικά τόσο ως αυτόνομες προσωπικότητες όσο και μέσα στην ομάδα. Ειδικότερα επιδιώκεται: η ενθάρρυνση της δημιουργικής έκφρασης, η γνωριμία του παιδιού με τον εαυτό του, η συνεργασία και η αρμονική ένταξή του στην ομάδα, η ανάπτυξη των φυσικών και διανοητικών ικανοτήτων και η καλλιέργεια του ψυχικού κόσμου,

⁷ Πληροφορίες και βοήθεια για τις συγκεκριμένες δραστηριότητες μπορεί να αντλήσει ο/η εκπαιδευτικός αλλά και οι μαθητές από σχετικά βιβλία του εμπορίου καθώς και από το Τετράδιο Εργασιών Γλώσσας της Ε΄ τάξης (τεύχος β΄/σελίδες 32-34) όπου, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, υπάρχουν κάποιες δραστηριότητες στις οποίες μεταξύ άλλων δίνονται οδηγίες για την κατασκευή φιγούρων, σκηνικών και άλλων σύνεργων της συγκεκριμένης μορφής θεατρικής τέχνης.

η διαμόρφωση αισθητικής - καλλιτεχνικής αντίληψης και κριτηρίου και η παραγωγή καλλιτεχνικού προϊόντος (οι μαθητές ως δέκτες και δημιουργοί), η γνωριμία με άμεσο τρόπο με καλλιτεχνικά - πολιτιστικά επιτεύγματα τόσο της πατρίδας του όσο και των άλλων πολιτισμών, η απόκτηση συγκεκριμένων γνώσεων για το θέατρο και τις άλλες τέχνες, καθώς και για τη σχέση τους με τον πολιτισμό και την κοινωνία, η δημιουργική ανάπτυξη των εκφραστικών δεξιοτήτων του μέσα από το λόγο και τη γλώσσα, η δημιουργική πρωτότυπη παραγωγή δραματικών κειμένων, η γνωριμία της ιστορίας των ιδεών και ρευμάτων στο χώρο της Θεατρικής Τέχνης, που συνέβαλαν στην εξέλιξη του ευρωπαϊκού πολιτισμού, και η κατανόηση της αξίας της διαπολιτισμικής και πολυπολιτισμικής αγωγής,⁸ η συλλογική καλλιτεχνική δημιουργία (θεατρική παράσταση), η άμεση ενεργοποίηση, η συμμετοχή και η παρέμβαση του μαθητή στη διδακτική διαδικασία, η παραγωγική διασύνδεση των γνωστικών αντικειμένων μέσα από τις εφαρμογές του δράματος, καθώς και η σύνδεση της θεωρίας με την πράξη». Όπως θα φανεί στη συνέχεια, αλλά και όπως πολύ εύκολα μπορεί κάποιος να διαπιστώσει, η συντριπτική πλειοψηφία των παραπάνω σκοπών και στόχων μπορούν να υπηρετηθούν μέσα από το Θέατρο Σκιών ακόμη και με την απλή εμπλοκή των μαθητών με αυτό.

Ενδεικτικές δραστηριότητες που μπορούν να πραγματοποιηθούν: Ο/Η εκπαιδευτικός της τάξης σε συνεργασία με τον/την Θεατρολόγο του σχολείου -όπου αυτός/αυτή είναι διαθέσιμος/η- μπορεί κατ' αρχήν να φέρει σε επαφή τους μαθητές του/της με το Θέατρο Σκιών (προέλευση, ιστορία, λειτουργία, ρεπερτόριο κ.λπ.). Τα παιδιά δηλαδή πρέπει πρώτα να γνωρίσουν και να αγαπήσουν τη συγκεκριμένη μορφή θεατρικής τέχνης· να μάθουν από πού ήρθε, τότε, πώς, ποιοι είναι οι βασικοί του ήρωες, πώς οργανώνεται μια παράσταση κ.λπ. Για τον σκοπό αυτόν μπορεί ο/η εκπαιδευτικός να χρησιμοποιήσει πλούσιο σχετικό οπτικοακουστικό υλικό (φιγούρες, διαφάνειες, βιβλία, μουσική, βίντεο και ηχογραφημένα έργα, παρακολούθηση «ζωντανών» παραστάσεων από γνωστούς καραγκιοζοπαίχτες κ.λπ.). Με τις παραπάνω δραστηριότητες υπηρετείται ο στόχος της απόκτησης συγκεκριμένων γνώσεων για το θέατρο (Θέατρο Σκιών εν προκειμένω), καθώς και για τη σχέση του με τον πολιτισμό και την κοινωνία.

Σε ένα πιο προχωρημένο στάδιο μπορεί ο/η εκπαιδευτικός να οργανώσει ένα «Εργαστήρι Θεάτρου Σκιών» όπου θα μιλήσει με βιωματικό τρόπο τους μαθητές του/της στις τεχνικές της συγκεκριμένης μορφής θεατρικής τέχνης. Μπορεί, για παράδειγμα, μέσα από αυτοσχέδιες παραστάσεις ή και με τη συνδρομή ενός καραγκιοζοπαίχτη, όπου είναι δυνατόν να επισκεφτεί το σχολείο, να δείξει τις βασικές αρχές στην κίνηση και την εμπύχωση της φιγούρας (πώς βαδίζει, πώς κάθεται, πώς κοιτάζει, πώς αντιδρά, πώς μιλάει/πώς δηλαδή χειρίζεται τον «λόγο» και τη «φωνή» της, πώς «αισθάνεται», πώς χρησιμοποιεί τα διάφορα αντικείμενα, πώς εισέρχεται και πώς εξέρχεται από τη σκηνή κ.λπ.). Επίσης μπορεί να δείξει στους μαθητές διάφορες τεχνικές κίνησης του καραγκιοζοπαίχτη (πώς στέκεται πίσω από τη σκηνή, πώς κρατάει τη φιγούρα, πώς χρησιμοποιεί τα διάφορα αντικείμενα που είναι απαραίτητα για την παράσταση κ.λπ.), τον τρόπο δημιουργίας των σκηνικών και του φωτισμού του μπερντέ κ.ά. Με τις παραπάνω δραστηριότητες υπηρετούνται, μεταξύ άλλων, η δημιουργική έκφραση των μαθητών, η συνεργασία και η αρμονική ένταξή τους στην ομάδα, η ανάπτυξη των φυσικών και

⁸ Ο συγκεκριμένος στόχος αναφέρεται γενικά στη θεατρική τέχνη. Όσον αφορά το θέατρο Σκιών, το οποίο μάς ενδιαφέρει εδώ, ο στόχος αυτός θα μπορούσε να μετασχηματιστεί σε γνωριμία της ιστορίας των ιδεών και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της συγκεκριμένης μορφής θεατρικής τέχνης και στην κατανόηση της αξίας της διαπολιτισμικής και πολυπολιτισμικής αγωγής.

διανοητικών ικανοτήτων τους κ.λπ.

Μπορεί ο/η εκπαιδευτικός να οργανώσει ένα «Εργαστήρι Θεατρικής/Δημιουργικής Γραφής», όπως ήδη αναφέρθηκε, όπου θα μιλήσει τους μαθητές του/της στους ιδιαίτερους κώδικες και τη «σημειολογία» της συγκεκριμένης μορφής θεατρικής τέχνης. Θα μελετήσει επίσης με τους μαθητές τη μορφολογία και τους κανόνες ενός έργου του Θεάτρου Σκιών με σκοπό την παραγωγή από τους τελευταίους πρωτότυπων έργων αυτού του θεατρικού είδους. Μπορεί να διδάξει στους μαθητές του/της πώς να γράφουν πρωτότυπα έργα από τη φαντασία τους, χρησιμοποιώντας κυρίως υλικό της καθημερινότητας, ή πώς μπορούν να μετατρέψουν μια ιστορία ή έναν μύθο σε σενάριο ή και έργο για το Θέατρο Σκιών. Ακόμη μπορεί να τους διδάξει πώς να δημιουργήσουν έναν καινούριο χαρακτήρα/φιγούρα μελετώντας τις λεπτομέρειες ενός ατόμου της καθημερινότητας και παριστάνοντάς το όσο γίνεται περισσότερο με εκφραστικότητα και ρεαλισμό. Με τα παραπάνω, όπως είναι φυσικό, υπηρετείται ο στόχος της δημιουργικής πρωτότυπης παραγωγής κειμένων, δηλαδή ο στόχος της δημιουργικής γραφής/έκφρασης.

Οι μαθητές μπορούν να παρακολουθήσουν στο σχολείο τους παραστάσεις του Θεάτρου Σκιών από επαγγελματίες καραγκιοζοπαίχτες και στη συνέχεια να ακολουθήσει συζήτηση και σχολιασμός τους (κριτική και αξιολόγησή τους). Η συζήτηση αυτή μπορεί να περιστραφεί τόσο γύρω απ' αυτά που συνέβησαν στη σκηνή όσο και γύρω από τον ρόλο του θεατή σε μια παράσταση Θεάτρου Σκιών. Επίσης μπορεί γίνει συζήτηση με τον καραγκιοζοπαίχτη γύρω από ζητήματα τεχνικής της συγκεκριμένης μορφής θεατρικής τέχνης. Ακόμη οι μαθητές με τη βοήθεια του/της εκπαιδευτικού μπορούν να «ανεβάσουν» στο σχολείο διάφορα έργα του Θεάτρου Σκιών είτε μέσα στην τάξη τους είτε, αν η παράσταση είναι πετυχημένη, μπροστά σε όλους τους μαθητές του σχολείου. Τα έργα αυτά μπορεί να προέρχονται είτε από το κλασικό ρεπερτόριο είτε να είναι πρωτότυπες δημιουργίες των ιδίων. Οι μαθητές με τα παραπάνω, όπως είναι φυσικό, καθίστανται τόσο δέκτες όσο και παραγωγοί καλλιτεχνικού προϊόντος, όπως ρητά αναφέρεται στους στόχους του συγκεκριμένου μαθήματος, και συνειδητοποιούν τον ρόλο τους ως θεατές σε μια θεατρική παράσταση.

Συμπεράσματα

Όπως προέκυψε ξεκάθαρα από όλα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, το Θέατρο Σκιών μπορεί να προσφέρει πολύτιμες υπηρεσίες στο σχολείο, τόσο στη διδασκαλία ειδικότερα όσο και γενικότερα στην εκπαιδευτική διαδικασία. Ανακεφαλαιώνοντας όσα ήδη παρουσιάστηκαν θα λέγαμε πώς η ένταξη της συγκεκριμένης μορφής θεατρικής τέχνης στην εκπαίδευση είναι απολύτως απαραίτητη και μπορεί αυτή να συνοψιστεί στους παρακάτω τέσσερις άξονες: α) Το Θέατρο Σκιών ως «εργαλείο» μάθησης, ως μέσο διδασκαλίας. Αυτό σημαίνει ότι, όπως φάνηκε από τα παραπάνω, μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τον/την εκπαιδευτικό για να διδαχθεί η ύλη κάποιων μαθημάτων με έναν πιο ευχάριστο τρόπο. Επίσης μπορεί να βοηθήσει σημαντικά για μια διαθεματική προσέγγιση της διδακτέας ύλης διάφορων μαθημάτων των Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών. Μπορεί δηλαδή μέσα από αυτή τη μορφή θεατρικής τέχνης –μεταξύ των άλλων- να γίνει η σύνδεση διάφορων αποσπασμάτων της διδακτέας ύλης. β) Το Θέατρο Σκιών ως αντικείμενο διδασκαλίας. Μπορεί δηλαδή η συγκεκριμένη μορφή θεατρικής τέχνης να γίνει αντικείμενο μάθησης/διδασκαλίας στο σχολείο ώστε να το γνωρίσουν και να το αγαπήσουν τα παιδιά αλλά και για να το χρησιμοποιήσει ο/η εκπαιδευτικός στη διδασκαλία του/της. Στο πλαίσιο αυτό μπορεί να εξεταστεί η ιστορία του Θεάτρου Σκιών, διάφορες τεχνικές

για την οργάνωση μιας παράσταση κ.λπ. γ) Το Θέατρο Σκιών ως μέσο ψυχαγωγίας. Η διάσταση αυτή του Θεάτρου Σκιών μπορεί να πραγματοποιηθεί τόσο μέσα από έναν ευχάριστο τρόπο διδασκαλίας των μαθημάτων, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, αλλά κυρίως μέσω άλλων δραστηριοτήτων σχετικά με αυτό το θεατρικό είδος, όπως παρακολούθηση παραστάσεων, το «ανέβασμα» παραστάσεων στο σχολείο από τα ίδια τα παιδιά, οι εικαστικές δραστηριότητες που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο της προετοιμασίας μιας παράστασης κ.ά. δ) Το Θέατρο Σκιών για την αντιμετώπιση προβληματικών μορφών συμπεριφοράς μέσα στην τάξη ή στο σχολείο (εκφοβισμό, κακοποίηση κ.λπ.) καθώς και η χρήση του για την προσέγγιση επίκαιρων θεμάτων (κοινωνικών, περιβαλλοντικών κ.ά.).

Κλείνοντας θα λέγαμε πως το Θέατρο Σκιών, το οποίο ως γνήσια μορφή λαϊκής τέχνης κυριάρχησε για δεκαετίες στην ψυχαγωγία παιδιών και ενηλίκων, σήμερα δεν φαίνεται να έχει μέλλον. Εναπόκειται λοιπόν στον/στην εκπαιδευτικό η αξιοποίηση και η ανάδειξή του μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία.

Βιβλιογραφία

Αγραφιώτης, Θ. (χ.χ.) Μετανάστευση, Ρατσισμός και Νεοελληνικό Θέατρο Σκιών, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.inpatra.gr/kedek/theory.pdf>, προσπελάστηκε στις 10-12-2015.

Άλκηστις (1999). Κουκλο-θέατρο σκιών. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.

Γαλάνης, Β. (2012). Το θέατρο σκιών στο σύγχρονο πολυπολιτισμικό σχολείο. Στο: Θέατρο και Εκπαίδευση: δεσμοί αλληλεγγύης, επιμ. (Γκόβας κ.ά.), Αθήνα, Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο και την Εκπαίδευση (σσ. 129-135). Διαθέσιμο στο διαδίκτυο στην ιστοσελίδα: <http://users.sch.gr/theatro/Praktika2012%20Gr/C1Galanis%20ndn%20Gr.pdf>, προσπελάστηκε στις 12-12-2015.

Μέγα, Γ. (2011). Η αξιοποίηση της αισθητικής εμπειρίας στην εκπαίδευση. Στο Μείζον Πρόγραμμα επιμόρφωσης Εκπαιδευτικών, Βασικό Επιμορφωτικό Υλικό: Τόμος Α: Γενικό μέρος (σ.σ. 49-69). Αθήνα, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

Πετρόπουλος, Η. (1980). Υπόκοσμος και Καραγκιόζης. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.

Χατζηδήμου, Δ. (2011). Εναλλακτικές μορφές, τεχνικές και μέθοδοι διδασκαλίας και μάθησης. Στο Μείζον Πρόγραμμα επιμόρφωσης Εκπαιδευτικών, Βασικό Επιμορφωτικό Υλικό: Τόμος Α: Γενικό μέρος (σσ. 26-41). Αθήνα, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

Νόμοι/επιμορφωτικό υλικό/προγράμματα

Νόμος υπ' αριθ. 1566, Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις, Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αριθμός φύλλου 167, 30 Σεπτεμβρίου 1985, Αθήνα.

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο/Μείζον Πρόγραμμα Επιμόρφωσης (2011). Η εκπαιδευτική σημασία του κινηματογράφου: Αρχές, στόχοι, εφαρμογές, Βασικό Επιμορφωτικό Υλικό: τόμος Α': Γενικό μέρος. Αθήνα.

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο/Μείζον Πρόγραμμα Επιμόρφωσης (2011). Η αναγκαιότητα του Θεάτρου στην εκπαίδευση, Βασικό Επιμορφωτικό Υλικό: τόμος Α': Γενικό μέρος. Αθήνα.

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο/Μείζον Πρόγραμμα Επιμόρφωσης (2011). Η Διδακτική των Τεχνών στο Δημοτικό Σχολείο, Βασικό Επιμορφωτικό Υλικό: τόμος Β': Ειδικό μέρος, ΠΕ70/Δάσκαλοι. Αθήνα.

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2003). Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.), Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.), Αθήνα, διαθέσιμα στην ιστοσελίδα: <http://www.pi-schools.gr/programs/depps/>, προσπελάστηκε στις 17-12-2015.

Σχολικά εγχειρίδια

ΥΠΕΠΘ (1998). Η Γλώσσα μου για την Στ' τάξη, Α' τεύχος, Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β.

ΥΠΑΙΘΠΑ (2014). Γλώσσα: Γράμματα και Λέξεις, Α' Δημοτικού, πρώτο τεύχος, (Βιβλίο Μαθητή), Αθήνα, ΙΤΥ και Εκδόσεις Διόφαντος.

ΥΠΕΠΘ-Π.Ι. (2006). Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων Α' και Β' Δημοτικού –Το δελφίни, Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β.

ΥΠΕΠΘ-Π.Ι. (2006). Γλώσσα Α' Δημοτικού: Γράμματα, Λέξεις, Ιστορίες (Βιβλίο Δασκάλου) Μεθοδολογικές οδηγίες, Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β.

ΥΠΕΠΘ-Π.Ι. (2006). Τα απίθανα μολύβια: Γλώσσα Γ' Δημοτικού, τρίτο τεύχος (Βιβλίο Μαθητή), Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β.

ΥΠΕΠΘ-Π.Ι. (2006). Τα απίθανα μολύβια: Γλώσσα Γ' Δημοτικού, δεύτερο τεύχος (Τετράδιο Εργασιών), Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β.

ΥΠΕΠΘ-Π.Ι. (2006) Τα απίθανα μολύβια: Γλώσσα Γ' Δημοτικού (Βιβλίο Δασκάλου) Μεθοδολογικές οδηγίες, Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β.

ΥΠΕΠΘ-Π.Ι. (2006). Μελέτη Περιβάλλοντος Γ' Δημοτικού (Βιβλίο Μαθητή), Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β.

ΥΠΕΠΘ-Π.Ι. (2006). Της γλώσσας ρόδι και ροδάκι: Γλώσσα Ε' Δημοτικού, τρίτο τεύχος (Βιβλίο Μαθητή), Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β.

ΥΠΕΠΘ-Π.Ι. (2006). Της γλώσσας ρόδι και ροδάκι: Γλώσσα Ε' Δημοτικού, δεύτερο τεύχος (Τετράδιο Εργασιών), Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β.

ΥΠΕΠΘ-Π.Ι. (2006). Φυσικά Ε' Δημοτικού-Ερευνώ και Ανακαλύπτω (Βιβλίο Μαθητή), Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β.

ΥΠΕΠΘ-Π.Ι. (2006). Θεατρική Αγωγή Ε' και Στ' Δημοτικού (Βιβλίο Μαθητή), Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β.

ΥΠΕΠΘ-Π.Ι. (2006). Θεατρική Αγωγή Ε' και Στ' Δημοτικού (Βιβλίο Δασκάλου), Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β.